

کتابخانه
مجلس شورای
وزارت معارف

یا که
ت
عفت

غافل بن عبدالله اثری اوله رق بر حکایت در

س ۱۳۱۶ هـ

ناشر لری : ا . د . قیر یغولنی هم ش . طاهر
هر حقوقی ناشر لری نه عائد در .

Дозволено цензурою, С.-Петербургъ 18 Септября 1898 г.
Типографія Б. Л. Домбровскаго, въ Казани.

سایه

یا که

عفت

غافل بن عبدالله اثری اوله رق بر حکایت در

۱۳۱۶

ناشر لری : اب . تیر یغولفی هم ش . طاهرنی
هر حقوقی ناشر لری نه عائد در .

سليمه

حکایت من ، قزان شهر نندن باشلانوب ، اتل اوستندن سامارغه ، و آندن
استر خان شهرنی کچچوب باکوگاقدر اوز انمشدر .
حکایت من ، اوز حالنر گامناستلی ، و اوز معیشت منگا تعلقی در .
بودنیاده عقل ، فکر ، اعتبار ، ده انسانلر غایبه مختلف صورته
یارادلهشلر در . شونگ ایچون مملکت مزده ، بزدن معلوماتلی و اوتکن
فکرلی کمسنه لر (چوق شکرلر اولسون) حساب خارجنده کوبلر در .
بونگ ایله برابر ، بعض برلری ننگ بزنگ یازدقلر مزدن فائده آلورغه
محتاج در جهده اولدقلری انکار اولنماز . اوشبصوصو کفی ذاتلر ایچون دیه بزده
بوانر مننی نشر ایتمک اولدق .

غافل بن عبد الله

قران

قران - روسبه دولت عنده الوغ بر شهر در . قران ولايتى (غوبرناسى) ننگ
مرکزی اوشبو شهر در . قران يلفه سبتنگ صول ياغنده و « اتل » گاقوشلغان
اورنده بيوك توبه گنا بئاء ايدلمشدر . تاريخ ضبط ايتمگان وقت نبرو ،
قران شهرى بلغارغه تابع ، برسودا و تجارت مرکزى ايدى . بوتار يخدن
دورت يوزيبيل الك هم بيك مشهور ايدى . اولوقتند مسلمان پادشاهلرى
(تئار خانلرى) حكومت قيلولار ايدى . بوكونده ، قلعه ايچنده خان
مسجدى ديه مشهور اولغان بيوك مناره ، تئار خانلردن قالمش اثر در .
قباں كولى ايله بولاق ، قران شهرينى ايكى بولمگا آيور مشدر . حاضرده
الوغ بولمك روس خلقلرى تركليك ايتمكه لردر . اوشنداق ، هرتورلى
حكيملر ، بچملر ، تباترو ، پاساز ، ببرزئا (سوداخانه) ، اقاديهى ،
دارالفنون ، كئبخانه ، غاستيننى دوور (كروان سراى) ، وسقره سينسكى
اورام ، اوشبو بولمدهر . كچوك بولمده ايسه كوبرهك مسلمانلردر .
بونلر ننگ هم الوغ وگوزل فساد ايله بئاء ايدلمش مسجidlرى ، قران شهرينى
زينتلب تورادر . بو مسجidlر ننگ بعضيلرى حضورنده الوغ اسلام مدرسه
لرى اولوب ، يوزلر ايله شاگردلر اسلام علمنى تحصيل ايدلر .

قران ده ، يوز بگدن زياده جان حسابى اولوب ، دور تچى
الوشى اهل اسلامدر . مسلمانلر جمله سى سننى واپو حقيقه مذهبند اولوب ،
ديللرى هم تركچه در . علماوشا كردلرى چاپان وچالمه كييوب ، سودا گيرى
اوستونده سوقنده بيشمت ، چالبار ، قراكول بورك اولدر . خاتونلرى ،
قالباق ، تاقيه ، چبتك ، كاوش كييوب ، اورامغه چقد قلرنده چاپان
بوركانلر . اهل اسلام عمومادى انتملى ، تقوى ، اولوب غايتنده پاكيزه

وتمبرلردر . فقط بر قدر دعوالی واوزلرینه حسن ظنلی ایدکلری
 سوزلنمکدر . (انسان قصورسز اولماز) یاوروپا شهرلرینه کورشلی
 اولدقلری سببندن « موده » دینلگان ضررلی خسته لک ، بونلر آراسنده
 کورلورگا باشلامشدر . باشقه خلقلرده ، ابتداء یاوروپادن هنرو معرفت
 آلدقلری ، موده ایسه سوگره ، آکسزدن پرده آردندن کلوب شایع
 اولدقی ، معلوم بر عادت اولدیغنده ، قزان مسلمانلری ، علم و هنردن
 الک موده آلدقلری شایان خبرتدر .

۲

آنا نصیحتی

قزان شهرنده اولغان اسلام مدرسه لرینک برنده اون ییل قدر او قومش ایدم .
 علمگا آرزوم ور غبتم کامل ایدی « علم قطابده اولسه ده ازله گز » دینگان
 سوز گابنده اصل وطنمنی وجانم بر ابرزن اولغان آنامنی قالدروب نیچه یوز چاقرم
 مسافده ، قزان شهرینه یوللانمش ایدم . آنامدن آیورلغان وقتلرم هیچ
 اونتلماز . آیتکان نصیحتی کوگلمنک ایچنده در . بوکمی وعظلم فی آیتمک
 کوب ایرلر یا که کوب مدرسه لر گاهم نصیب اولماز . دیمش ایدیکه : « بالام

بن سنی اسلام قارنداشلرگ ایچون تودردم ، هم قریبه ایدوب اوسردم .
کرپه آتال (الله رحمت ایتسون) یوزینی سن ، وسنگ یوزگنی آتال
تورمادی ایسه ده ، آتاکنگ فضیلتلرینه وارث اولمق ایچون اجتهاد ایتمک
سنگ بورچکدر . هر نه قدر یازار و اوقورغه بیلدگ ایسه ده ، بو قدر ایله
گنه آتال که التینه وارث اوله آلماز سن . حاضرنده یاشگ اون اوچونچیده در .
شونگ ایچون سنی یراق یعنی قران شهرینه یبار من . هر نه قدر کامل سلامت
دگل ایسه مده سنی مکتبگه یبار گانگه قدر دیه ، الله تعالی دن عمر مه فرصت
صور امش ایدم . کوب شکر لر اولسون بومر ادمه یتدم . ایهدی دنیاده الوغ
اشم قالمادی . اول گانمنی ایشتمسگ خیر دعاء قیلور سن . اوشنداق آتاکنی
هم خاطر گنده ساقلار سن . مسلمان غاتوتینگ پالاسی ، یامکتبده تحصیلده ،
یا که یراق شهر لرده کسبده اولورغه تیوشلیدر . ترک عالمده ، سنگ
چیت شهرده تحصیلده اولمق بتم ایچون الوغ برلنددر . آخرت ایچون ،
یاکنز ، دین علمی ، دنیا تورمشی ایچون دین ایله دنیا علمنی هم بیلیمک
لازمدر . بونلر فی بیلورگا ، سن هم بورچلوسن . انسان اولمق ایچون علم
ایله کور کام خلق کرکدر . همده بونلر فی بر بر نلرن آیورمق درست اولماز .
مسلمانار ، دین قارنداشلرگ ، وباشقه لر نسل قارنداشلرکدر . شونگ
ایچون هر اشکده شفقت ومهر بانلق ایله اولمق هر وقتده وظیفه کدر . خلقی
گوزل اولمغان کشیننی آدملر سومازلر . حالبوکه آنلر غه خدمت ایتمک ایچون
اؤلک ، عبتلرینی کسب ایتمک لازمدر . گوزل خلق ، ادب ، عفت ،
صبر ، تحمل دن عبارتدر . ادبلی اول خلق سوهر ؛ عفتلی اول الله تعالی
سوهر ؛ صبرلی اول اوکمنار سن ؛ تحمللی اول قار تایماز سن ؛ تحصیلگ
آرتدقه کچیلکگ ، بیلکگ آرتدقه صبرگ آرتسون ! اوقومغان

کشیلر معذورلردر . آنلر حقنده آیتدمده آکلما دیلر ، یانه قدر منی بیلما دیلر - دیب اوپکه ایدوب بر چبتکچتمقی هم عیب گناهدر . هر سوزنی آکلماق ، ویا که فضل اهللر یئنگ هر متلرنی یورینه کلتور مک کبی بر کمالت هر بر کمسنده تابلور ایسه ، بیلگان ایله بیلگان آره سنده هیچ بر آیورمه اولمای ، جمله آدم بالاسی بر تیگن اولمش اولور ایدی . اییدی ، سنی الله تعالی انا بشاردم . الله تعالی بیوکدر و بزدن مرهمتلیدر . سکا دنیا و آخرتک سعادت نصیب ایتسون ! ۰۰۰۰»

بومبارک سوزلرننگ تاحر فلرینه قدر یادمه آلوب دکلادم ، قولینی توتوب اوبدم ، طاقت کبتوره آلمای یغلادم ، خسرت ایله شادلقنی جیغان حالده آیورلدم . وعظاری ایله عمل ایدر گاعهدلر ایتدم . مگر ده بوسوزلر ، آنامدن (الله رحمت ایتسون) ایشتگان سوزلرننگ صوگی ایهش چونکه بن قرانغه کیلدکم بیلک وفات اولمش ایدی .

۳

شاکردلک

قرانده اولغان مدرسه ده اون سنه عهراوزدروب ، اوقوغان در سلرم کوب ، بیلگان نرسه لرم چیکسنز ، کوترگان کتابلرم حسابسنز ایدی . اوز علملرینه حیران اولوب یوروچی شاکردلرننگ هیچ برندن کم درجه ده ، دگل ایدکم ایله حکم ایده ایدم . لکن بونرسه لرننگ آخرتده یاکه دنیاده بنم ایچون بر فائده سی اوله چق ایدی بی یاکه یوقمی ایدی ؟ بونسی معلوم دگل ایدی . تور دیغم مدرسه ده ینه دن قرق بیل تور رایسه مده سوز آیته چک یوق ایدی . اوقوغان در سلر منی تقبیش ایدرگا واحساب قیلور غه هیچ کمننگ حقنی او انماز ایدی . سنک ایچون بو علم کراک ، بو علم کراک

ڪرڪ ڊگيل ؛ ياڪه مقدم بوفن ايله شغل ايتمڪ لازم ، سوگره فلان فن ايله
 اشتغال ايدر سن ديه مشورت ويرر گابير ڪمسنهنگ وظيفه سي ڊگيل ايدى .
 پادشاهلرغه ميسر اولمغان سر بست لك بومدرسه ده بگا وار ايدى . لکن نه
 ايچوندر ، بوكبى اير کن اختيار لقمن بن خوشلنماز ايدم . خصوصاً او قومند
 اولغان درسار مده بر مسلك ، وکوز نوري توگوب تحصيل ايتگان فنلر مده
 بر مقصد کورلماز ايدى . ڪرگان يولم اوسر و دورت طرفه قار انغوايدى .
 شاعرلر مننگ ، دنيا اجماعى ، ديه توصيف ايتکلرى مدرسه پوچماغنده
 اولغان اور نمدن بيزدم ، باشمى آلوب بر طرفه کيدرگا قرار ويردم .
 ترڪيا ، مصر ، مملڪترينه يورمک ، قىلای وياپون اولکلرني ڪورمک ،
 هندستان و جاوا توفراقلرني زيارت ايتمک اوله در ايدم . يالغوز باشم
 اولديغندن بنى منع ايديه چک ڪمسنه م يوق ايدى . بنم ايچون بتون دنيا
 وطن ، جمله خلقلر قار نداش ايدى . آتامدن قالغان بايلىق بنم بر يالغوز مه
 يتشه چک ايدى . ايلگ مقدم اوزم ننگ توغان اور نه قايتوب آتا و آنام
 قبرلرني زيارت ايديه چک اولدم . بونلر ننگ قبرلر ينه واروب در يامثالنده
 ڪوز باشلرمنى آقزوب يغلامق ، بنم ايچون دنيا ده برنجى شادلق مساب
 ايدلمکده ايدى .

۴

وداع

ميلادى ايله ۱۸۹۸ نچى بيبل ماى آينگ ۳۱ نچى ڪوئى ايدى ڪه پار اخود
 ڪانتورنده حاضر اولمش ايدم . « ولفه » قومپانيه سي (شرڪتى)
 ننگ ، غوصودار ، آدلو پار اخودى بنى قزان دن سامارغه قدر آلوب
 واره چق ايدى . سامار دن تيموريول ايله ڪيده چک ايدم . اصل وطنم

اولغان « قویان » قریهسی اودا شهرینه یراق دگل وشوسبیدن ابتداء اوداگا وار اچق ایدم . اوداگا آق ایدل (اتل) ایله توغرو پار اخود یولی هم اولسهده ، تیمور یول آریقلر نك یور دکم اولمادیغی ایچون ، بومر تبهده تیمور یول سقرنی کوکلم استر ایدی . قرانغه کیتدکم زمانده - سامار اودا تیمور یولی - یاگا اشلنه باشلانمش ایدی .

بوچه ییللر سوینی ایچدکم ونعمتینی یید کم وهواسینی سولادیغم قران فی تاشلاب ، قالدروب کیتک الوغ بر قایغو حساب ایدلمکده ایدی . بوشهر ننگ بنالزی ، اوراملری ، مسجدلرینگ کوکلاچتغان مناره لری ، جملهسی عبتلی کور لمکده ایدی . لکن اوداظر فنده ، کوز کورومی قدر اورناردن جایلوب باتقان صحرالر ، بغچه لردن زینتلو اورمانلر ، خوش ایسلی قرلر ، ایرکن هوالر ، یاشل اولن اوستنده سبکر شوب بورگان حیوانلرنی ، ساغروب وتیز کوندن بوراخت اورنلرنی کوره چکمنی امید ایدوب کوکلمی یواته ایدم . هر تورلی تکلی وموده بلاسندن آز ادا اولغان قارنداشلرم ایله یاشل غتمه (قطیقه) لرگا اوشاغان بولونلرده اوتوروب الوغ آغاچ ساوونلر ایله قهر ایچولر منی فکر لب آوزمدن سولار آغالیدی . قویاش باتقان سوئل ، تورلی یاقدن ایشدلنه چک قور ای داوشلرنی ، کتوچیلر ننگ چبرقی شار تلادولرنی ، چاوب وارغان یولچیلر ننگ قنغر اوداوشلرنی ، ساندوغاچ سایر اولرنی ، دنگلاب لدتلنه چک کونلرم وار ایدکنسی فکر لب بالالر مثالنده سونه ایدم . بورا حتلرنی کور مک میسر اولورمی

جای ویا ز کونلر نده هر یرده بر حضور ، هر اورنده باشقه بورا حت اولور ایسهده اودا صحرالر ایکیچیدر . قریم ، جزایر ، ایتالیا ، شوه سیبا هوالری ، اوشنداق سوو صحرالر هم قاولری مدح ایدلنور ؛ لکن اودا صحرالرنی مدح ایتمکدن دیل قسقه و قلمار عاجز قالمقده در .

قرانده اولغان بېلشارم ايله كورشب وداع ايلمش ايدم . بر ايكي دانه
مدرسه ايبده شلر مدن باشقه ، بنى پاراخوده اوز ادوب قالوچى اولور ،
فكرى كوكلمه كلمش ايدى . مگرده كانثورغه وارديغم ايله بر گروه خلق بنى
قارشو آلوب ، اوز ادرغه كلدكلر فى وبنم ايچون بيليت آلوب اورن حاضر
لدكلر فى بيان ايتديلر . بونلر دن بىك ممنون اولدم . دوستلر نكل بارلقلرى
اوشبو كى كونلر ده بيلنور . بو كى سنه لر هر وقتده مجلسلر نده اولديغم ،
كونلرى آچق هم تلى ياش يكتلر ، قران نكل معتبر بايلر ينكل اوغلانلرى ايدى .
پاراخود قوزغالورغه ياز ساعت اولديغى ايچون بونلر نكل رجالرينه
كور هچاي مجلسى ايتدك . بو كى هر متلو دوستلر دن آيور لوپ كى بىك چكمنى ،
وبونلر دن سوكل نه كى اورناره واروب كملر ايله مجلسده ش اولچغمنى
فكر لب اثر لنمكده ايدم . ديلمه برسوز و كوكلمه باشقه بر تصور كله ايدى
بو آرده برى بئكا قاراب « سفر شايد خبر لو اولور ، دوشلر نيچوك
ديدى . دوشمك پاراخود كوردم ، تاوق دوشينه تارى (دارى) كره ديمشله ،
ديدمده ، كولشك . واقعا كورگن دوشلر ايله وسوسه لنمك ، اوشندا ق
تن تارتمق وسفر ايتدا سنده كشى اوچرامق ، كى شيلر دن بر حكم
چقارمق ، حتى كه بونلرى اعتبار غده آلمق بنده هچ يوقلر . بو كى
شيلر ايله شمه لنمك آدم بالاسينه يوره كسزلك ، قور قاقلى كيتروب ،
اخبرنده بر تورلى خيال پيدا اولمق بنه سبب اولدر . دنيا ده سودر مك
ياكه بيز در مك ، بوزمق ، وار ديه اعتقاد ايدوچلر ده كورلگان يور
كسزلك بوگادرست شاهد اوله بيلور .
مجلسده سوز آچلدى و هر كم قسقه قسقه بولسه ده سوز لب كچر ديلر ،
نوبت بئكايتدى . بن هم ايركن برسولش آلوب اوشبو جوله لرى آيتورگا

كر شدم : « هر متلو توغانلرم ، نيچه بيللردن بيرو آره كزده اولوب ،
حالا آيورلامن . سزنگ ايله برگا اولغان عمر لرم ، اگل عزيز وقتلرم ايدى ،
بونى ايسه هيچ بروقتده خاطر مدن چقارمازمن . سز لر ، بوكونگ ياش
يكتلر بسز ، لكن كيله چك كوننگ آتالرى اوله چقكزنى فكر ايدوب ،
كوكلم شادلنهدر . كتوچيسى اولغان حيوانلر سلامت اولدقلرى كىبى ،
آتالرى اولغان جمعيتده قارنداشليك ، دوستلق اولدور .
آنا اوله قنگل وظيفه سين بالالارغه يول كوسترماك
و حاجتلر نى اوكره تمكدر . چونكه جمعيت ايچنده اولغان خلقلر ، بايلىق
يار ليلقده تېگز اولمادقلرى كىبى ، بيلمكده و معرفت هم بر تېگز دگملىردر .
شولسببدن جمعيت هالننى قاينغور تمق و چاره لر نى بولمق آتالارغه لازمدر .
بزننگ اسلام جمعيت مز علم و معرفت ، هنر و صنعت خصوصار نده توبان
قالدى معلومكزدر . بوتوبانلك سوگى البته خرابلقدر ، لكن هالمنزنى
تعبير ايتمك و توراتمك زماننده كېچمهشدر . معلوماتلى و احوال دنيا دن
خبر دار آدملر مز اولنور ايسه ، جمعيت مز ترقى ايديه چكدر . جمعيت مزنى
آلغه بياررگا سبب اوله چق علم و معرفت اهللر نى بتمشدر مك سزنگالازمدر . »
« گرچه بوكونده ، غيمنازيه تمام ايدوب اونيور ستيت كورگان آبران اونى
و اسلام مدرسه لر نده تحصيل ايتكان علماء ديگان ايكي تورلى طائفه لر مز
وار ايسه ده ، بونلرنگ بزرى اسلام علملر ندن خبر سز و ايكچيسى احوال
دنيا دن معلومات سز قالد قلرى ايچون ، خلق مزغه يول باشچيسى اوله آلمانلر .
يول باشچيلر مز ايسه ، اسلام علمى ايله زمانه احوالنى فلسفه سى ايله بيلگان
ذاتلر اولورغه تيوشليدر . »

« اوشنداق كسب و سودالر مزنى آلغه بيارمك حقننده اجتهاد ايتمك سزنگا
بور چندر . بوغصوصده چيت خلقلردن عبرت آلمق ممكن ايسه ده ،

اوز بابالرمز حالينه كوز سالمق و آنلر معامله سندن كوچر گج آلمق بزننگ
ايچون هم كافيدر . ايللى ييل آرنده قالغان بابالرمز ، عجب همتلى وفدا
كار ايديلر . سوداومال كسب ايتمك توغروسنده بهادر عسكەرلر كى
آلدان يوررلر ايدى . قزل قوم صحرا لرندن ، سوسز و اولنسن چوللردن ،
عجىب دگزنندن كىل اولغان قزلردن ، تاووتاش آره لرندن
اوتكاروب كروانلرني يورودرلر ايدى . روسيه امقعه سنى تاشكند ،
خيوه ، بخارا ، خوقند ، كاشغر ، ممالكترينه تاشوب ، اولطرف ماللرني
ارينبورغ ، طرويسكى ، سيمى بولات ، پيترپاول ، قزان ، نيزنوى
ناؤغورود ، بازارلرينه كيتروب آقتارلر ايدى . بونلر آره سينه
توشرگاروس و نمسه لرنگ يوره كلرى ، ارمن ويهوديلرنگ غيرتلى
يتمار ايدى . الله تعالى رحمتنه اولسونلر ! بوبابالرمز مال تابارغه بيلدكلرى
كسى ، صرف ايدنه چك اورنلرني آوزل بيلورلر ايدى .
تابقان ماللرى ، جمله اهل اسلامنگ اورناق ملكلى حساب ايدلنور ايدى .
قريبه ايدوب و جمله اسبابلرني ويسروب شاكردلر اوقتورلر و سوكره
بر اولغه امام و مدرس نصب ايدوب مسجد ايله مدرسه سنى بناه قبلورلر
و حاجقلرى ايچون وقفلر قالدردلر ايدى . قزان و آننگ اطرافندن ، اوللرده
نه قدرز اوڭلرى اولوب ، بازارلرغه مال يتشدروب چقارلر و بئكار ايله
اهل اسلام ، بوز اوودلرده اش بولوب رزق تابارلر ايدى . بايلقلرى
آرتديغى نسبتنه تركليكلى بئكارلر ؛ شهرقلرى كىتمكلى نسبتنه آدملكلى
آرتور ايدى . بونلرده نه اسراف و ار ايدى و نه سفاقت ! »
« بونلرنگ چاچكه وز يتلرگا التفاتلى اولماي ، الومغ حكيملر مثلنده

عمر اوز در لر ایدی . بتون اتباعلری بونلر نی حرمتلو کوچر چ ایدوب
تور لر وچیتلرایسه برسوزلر نی بگ آلتون حساب ایدر لر ایدی . نیچه
فقیر فامیلیلر ، بونلر کولگه سنده بایلق حاصل ایتدی لر ؛ و نیچه یتیم ،
طامیسز یورگان قزبالاری ، بونلر ننگ شفقت و مرحمتلری سببندن بیکه
وخانم ائندی اولدی لر . . بونلر ننگ ترکلیک عسادلری
بزلرده ، دستور اولنمش اولسه ایدی ، بو کوننده
اولغان ارمن بایلیغی ، هیچ شبهه سربزده اوله چق ایدی .
بونلر ننگ آدمچیلگری و گوزل خلقلری ، همت و اخلاصلری بزلرگا
میراث اولوب قالمش ایسه ایدی ، قزاندده اولغان اسلام فسخانه لری
اور ننده اسلام در سخانه و تربیه خانه لری ؛ اسلام فاشه لری یرنده
ملت آنالاری اولنه چق ایدی . »

« نه چاره که ترک کمز آلسندی ، عادلر من باشقه لندی . بریمز حتی که
دنیا ترکلیکی ایچون لازم اولغان هنر لر نی انکار ایدر مرتبه ده فاناتیک (متعصب)
اولدی . ایکنچمز ، یورغانینه کوره آباق اوزاقهای و اوزینی بخشگی
بیلمای موده مبتلاسی اولدی . اوچونچیمز ، اوزیننگ نادانلق لر نی ، دین
اسمندن خلغه تلغین ایدی . دور تنجیمز ، بایلر خاطر نی قالدیرمان ایچون
لازم و عطار نی ایتمکدن سکوت ایدی . بو خصوصنی تفصیل ایتمکده
کوکاهن گالوغ جرات پیدا ایده چکدر ، همه وقت آن قالمشدر . الحاصل
بزلر کندولر من خلقمزی بوزدق ، خلقمزی آزردق ، بو خصوصده
اوزمزدن باشقه لرغه اوپکه ایدرگا حقیمز یوق اولسه کرک . »

« یوقاروده دیدکمیچه ، جهله ایچون فکر ایتمک ، جهله ایچون خدمت
ایتمک برفضایتدر که مثلی اولماز . بر ملت و قومنگ ترقیبسیده اوقومق ،

هنر و صنعت بیلیمک گاموقودر . ایلهدی هر نه قدر باش اولسه گزده ، چوق
شکر لر اولسون ، فکر لر گزدرست ، کوئلار گز سلامت . بابالرمز
(عقل یاشده اولماز ، باشده اولور) دیمشله روسچه ترکیچه جمله گز
بخشی بیلیمک گز کبی ، اره گزده آن اولسه ده فرانسنز ، نهمه ، عرب ،
فارسی ، دیل لر فی بیلوچیلر هم واردر . بودیل لر فی بیلیمک الوغ سرمایه در .
بودیل لر سببندن کرک روسیه ده ، کرک یاور و پاوا امر یقاده ، کرک ایران ،
افغان ، هند طرف لر نده سودا ایتیمک ممکن اوله چقدر . دیل اوگره نمکنی
حرام ایدوب پیغمبر کلدیکی معلومن اولمادیغی کبی ، هنر و صنعت اوگره
نمکدن منع ایتکان برشریعت ایشدلهمشدر .

« اوشبونگ ایچون ، خلقمن ننگ آله وار هچ یول لر فی آچمق ، یعنی یقیملرگا
وعهوما بالالرغه دین ، هنر علم لر فی بیلیمک ، اوزمردن ماهر استاد
وعالم ایتشدرمک ، آنا دیلمزده فائده لورساله لر یازوب باسدروب
نشر ایتیمک ، اسلامچه ایله برابر روسچه بیلیمک ، مغرب و مشرق دیل لر
تحصیل ایتدر ایچون مخصوص مدرسه آچمق ، برنجی و طبقه مزدر . شکر لر
اولسون ، بوکون قول گزده فرصت باردر ، بو فرصت ایسه الوغ غنیمتدر .
بایلر کیسه لر نده اولغان آلتونلر هر نه قدر اوزلرینه ملک ایسه ده ،
قوم و ملت مننگ معنوی قوتی اولدیغی ایچون بوش اورنلرغه صرف ایتیمک
درست اولماز . . . »

« بو آیتدکلرم ، جمله سی سزگا معلومدر ، بونلر فی اوز گزهم گوزل
بیلهمز ؛ لکن لذتلی بحث اولدی ایچون سزگا بردخی تکرار ایتدم ،
بوسوزلرم بندن سزگابریادکار اولسون ، قصور لقلر منی عفو اید گز برادرلرم !
بلکه دنبالقده سزنگ ایله کور شهک میسر اولماز ، بوساعتده جانم و تنم ایله
بگ مرتبه رضا و مهنون اولوب سزدن آیورله من . »

بوسوزلر مه قارشو جهله سی بر داوش ایله ، رحمت ، آیتدیلر که کوکله
 اوقه مثالنده اوتوب کر و ب اور ناشدی ، اختیارم کیدوب اثرلنمکن ،
 وکوزلر مدن یاشلر آتمقده ایدی .

۵

پارا خود

پارا خود سوگ داوشنی ویردی ، دوستلرم ایله کور شوب یینه ده اوز اورنمه
 کردم . اورنم ایسه برنجی درجه ده قز انلی دوستلرم طرفندن هرمت
 یدلگان ایکی کشبلیک بر بولمه ایدی .

پارا خودده خلق شول قدر کوب ایدیکه ، اینه تاشلانب ایسه یرگا
 دوشماز ، دیگان سوز ، بو اورنغه طوغری کلمکده ایدی . بعضیلری
 اور نلاشوب شغلنمکنده و بعضیلری نرسه لرنی کوتاروب ایله شلرینی
 یوغالدوب ، اورن تابهای ، قایده واررغه بیلمای یورمکنده لر ایدی .
 کانتورده اولغان خلقلر ، دولقن کبی بر طرفندن ایکنچی بر طرفنه آوشوب
 قوزغالوب طورمده ایدی . پارا خود خنمچیلرینگ آشفوب نرسه تاشو-
 لری ، یغمور کور لگانده آشلق اور وچیلرنگ یوکره یوکره کولته
 جیمقلرنی ایسکاتوشره ایدی . پارا خودنگ ایدن ویوقار ولرنده یورگان
 آیق داوشلری باز لرده سووق تیمورچیلرنگ اوراملرینه اوشانغان ایدی .
 یاش بالالرننگ کویسن لئوب یغلاولری ، آنا وقار اوچیلرینگ آنلرنی یوا تولری ،
 یقینن پارا خود ، یراقده اولغان زاوود و تیمور یول آربه سی داوشلرینه
 قوشلوب ، عجب روشک هواغه کوتارلوب ، تارالمقده ایدی . شا کردلر

مزننگ مناظره و بحث ایدشولری مثالنده هر کم سوزلمکده و هر کم
قفر مقده ایسه ده ایشتان و دگلاغان بر کمسنه یوق اییدی .
بوکوب خلقتنگ آره سنده بعضیلری اوزلرینگ یقین قارنداشلرنی
ویا که دوستلرنی اوزادر ایچون کلمشلر اییدی ایسه ده ؛ کوبلری پاراغود
اوزادتی بهانه سی ایله بیله زک ایله آلقه لرنی ، کولمک ایله زونمبک لرنی
ویا گاموده اشله لرنی کوسترمک ایچون ، الحاصل کورمکدن آرتق ،
کورلمک ایچون کلک لری ظاهر اییدی . و بعضیلری ایسه بیله زک ایچینک
اولغان قوللرنی ، اشله آستونده غی مانور قاشلرنی ، آلتون کبی ساری
ساجلرنی ، کوزلر ایله یوزلرنی ، کوزلر ایچون کلمشلر اییدی . بو ایکی
تورلی خلقتنگ ، پاراغودغه کلکلرندن یومشلری الوغ و اوزلرنجه نیتلری
هم درست اییدی
اوشبوکوب جماعت آره سنده بر قدر مسلمان خاتون و قزلری هم
کورلمکده اییدی . بونلر ننگ یوزلرینه سالغان چلتلر پرده لری ، یوز
ویبتلرنی آیورم آچق ، اوشنداق نورلی و گوزل ایدوب کوسترمکده اییدی .
گوزل کورنمک ایچون بو پرده لرننگ الوغ یاردامی وار لغی معلومدر . اینجلی
قالپاقلری ؛ قاشلری اوستینه قنقر سالنغان ؛ مسلمان کبتلرینی یابیرمکن
وهر کون برینگ ایشکینه پر یستوف طرفندن صور غچ باسدر مقده اولغان
اصل تاشلر و بهالی مر جانلر اوشبونلر ننگ موینلرینه آسلنغان اییدی .
بو خاتون و قزلر ننگ پاراغودغه نه ایچون کلک لری معلوم اولمادی ایسه ده
کولمک لری بکرمی بيش آرشین دن تگلگمان و بوسنه موده سینه قارالوب
اشلنگان ایدکی معلوم اییدی
بو خاتونلر ، ملت آنالری یا که اهل اولاد تر بیه ایتمک کبی الوغ سعادت

اهللى اولماي ، بلکه بوکون بولسه ايرتن دنيا ننگ آستى اوستينه کلسون
ديگان طائفه دن ايدکاري ما کلايلرنده يازلغان ايدى

۶
سفر

ساعت اون ايکي اولمش ايدى ، کانتور دن آيور لوب کيتدک
گرچه پارا خودنى اوزاده کلمش کمسته لر چقد پلر ايسه ده ، پارا خودده اولغان
غلبه لك (تغزلق) هميشه اولگى حالنک ايدى . اورن تابا آلماي يورگان
ايرلر اولديغى کبي خاتونلر هم وار ايدى . هر وقتده خاتونلر ني رعايه
ايدرگا و آنلر غه ياردم و رحمت قبلور غه تبوشلى ، ديومعلومات ويروچى ،
وعظ هم نصيحت قبلوچيلر دن هيچ برسى ، بوضعين مخلوقلر غه اوز اورنلر ني
ايثار ايتمازلر ايدى

بکاي اراق دگل اورنده ايکي خاتون سوزلشوينه قولاق سالوب عجب
ايتدم . چونکه بونلر فر نکچه کيبند کلى حالده فارسجه سوزلر ايدلر .
بخشى دگلاب باقدقمده ، بونلر هم اورن يوقلغندن شکايت ايدلر ايدى .
بوخاتونلر ننگ بر يسي ياشلر اک و ايکنچيسى ياشر اک ايدى . آره لر ننگ
اولغان مشابهت (اوشاو) بونلر ننگ آنالى قزلى اولولر ني بيلدره ايدى
گرچه باشلرى اورمان قدر آغاچلق ، بغيره روشنه چاچکه لسک دگل ايسه ده ،
کبوملرى ، قول ويوزلرى غايتمک پاک هم تمين ايدى . ملايم و آچق يوزلى
لسکن بيک محبوب لطيف کوراه لر ايدى . بوننگ ايله بر ابر يراق اورندن
واوزاق سفر دن بيک آرغان ايدکاري معلوم ايدى . يوقلار غه محتاج
اولوب ، اگر ده بر قدر ياتوب استراحت ايلمک اولماز ايسه ، شبه سوز

خستہ لٹنہ چکنندن ، ایکی سوزنگ برنگ یاش قزبخت ایدر وسوز لر ایدی •
 لکن یوقار وده دیدکمز چه خلقتنگ بونلر دن خبری یوق ، بلکہ هر کم
 اوزی اشی ایله مشغول ایدی . ایدی ، بوخاتونلر نی خصوصاً یاش قزنی
 کوب مرتبه ذکر ایتمک لانم اولدیغی ایچون « سلیمه توتاش (*) »
 دیه یازہ مز •• بونلر ایسه فرنک یا کهر وس اولدقلری حالده فار سیچہ
 سوز لشلر ایدیمی ، یوق ایسه اصل فارس (پرسیان) ایدیلر می ؟ بگا
 معلوم دگل ایدی ، بلکہ کیله چکن بیلنور . هر نه قدر بونلر ننگ بولندقلری
 اورن بنم بولمه میراق ایدی ایسه ده ، آیاق اوزرنده باسوب ، اطرافنی سیر
 ایدوب واردیغم یر گه بقیمین ایدی . شولسبیدن هر سوز لر ی بگا معلوم ایدی •
 سلیمه توتاش ننگ یومشاق وملایم داوشی ، کوکلمه اثر ویر مکده
 ویوره کمنی اوزینه نار تمقده ایدی • کاشکی آکلادیغم قدر فارسیچہ نی
 سوز لر گا وجواب ویررگا بیلسم ایدی ، اوزمنگ اورنمی دگل ، بتون
 پاراخودی بنم اولسه ایدی ، هیچ شبهه سر فدا ایده چک ایدم • شیخ سعدی
 (* *) اثری ایله آشنا اولور ایچون بر قدر فارسی دیلی ایله اشتغال ایلمش
 ایدم . اکر ده بوکبی واقعه لر گا اوچرار منی بیلسم ایدی ، کتاب دیباجه
 لزی اوقوب عمر اوز درغانی ، آکلار قدر ایله گنه کفایت ایتمی ، بلکہ توقتاوسر
 سوز لشلور قدر فارسی لغتنی اوگرنگان او اور ایدم . . .

(*) توتاش . قزلر نك اوز حضور لر نده هم آردلر نده ، تعظیم والو غلاب آیتولنه چك بحرمتلی لقب در .
 روسلر نك « باریشنا » فرانسزلر نك « ماد موزل » لر ی اور ننده استعمال ایدلنہ در . موک زمانلر ده عرب
 جریده لر ی استعمال ایتمکده اولان « آنسه » سوزی بعینہ « توتاش » معنا سنده در .

(* *) شیخ سعدی . مصلح الدین الشیرازی نك معروف نسبتی در . بوذات اسلام علمائینک الوغاردن
 وقدر ادبآر ندنر . توقسان یاشدن اوزوب ۶۹۱ سنه سنده وفات اولدی . قبری شیرازده در . کلیات اثری
 ایران و هندستانده کوب مرتبه طبع ایدلمشدر . کلمستان ایله کلمستان نام اثر لری یاوروپا لسانلرینه
 ترجمه ایدلنوب طبع ایدلمشدر . وفایتده اکلنجه نی برهنلیاتی هم واردر .

زمانہ ننگ آداب و معاشرت یا کھمودہ سی نہ اولسہ دہ اولسون، بن مودہ
 اسیری دگل ایدم . این گولک نہ یرده اولسہ بنم قاشمده مودہ شو اولہ چق
 ایدی . سلیمہ توتاشنگ قنچ اورنغہ احتیاجی وار لغنی آچق بیلدم ایدی .
 بوگا مرحمت ایتمکنی انسانلغم جہتندن اوزنہ بر لازم اش دیہ حساب ایتمدم .
 اوشبو سبب ایچون یانلرینہ یقین واروب، عربچہ اولہ رق « حاجت اولسہ ،
 بنم بولمہ اورناشکر ، بن بر باشمہ باشقہ اورن بولور من » دیدم . بوسور منی
 سلیمہ توتاش ایبل شینہ فارسچہ ترجمہ ایتدی و رضالق ایله ، شادلق جوابنی
 آلوب بکا قاراب عربچہ اولہ رق لطیف و نازک داوشی ایله « بوکبی
 مرحمتکرگا شکر ایتمکدن عاجز من ، سفرده اورن ایثار ایتمک (ویرمک)
 الوغ آدمچلکدر ، اگر امگری شادلوب قبول ایلمن ، یخشی اسملرگری
 ملکتمزگا قدر یوکلاب کیدر من » دیدی .

پاراخود خادملر نی چاقروب اشیلر نی یوکلاتدم و اوز منگ اورنہ
 آلوب واروب اورناشدر دم ، چای ، شکر ، مطالعه ایدہ چک کتابلر منی یانہ
 آلوب باشقہ لری فالدر دم . بر اورن بولوب اشیلر منی قوبدقم سوکنده
 بعض بر حاجتم ایچون دخی واردم . بولمہ گا کرد کمدہ سلیمہ توتاش ، تیرلب
 پشوب ، نرسہ لری اورناشدرہ ایدی . بنی کوردکی ایله شالنی آلوب باشنی
 اورندی ، ہم توغر و قاراب ، پاراخود ایله نہ قدر وارہ چقمنی صوردی . بر
 تاولک (کچہ و کوندز) وارہ من دیدم . آلی ایسہ خوش اولور ، اوزن
 وقت کور شور من دیدی . یوزنده اولغان تیر بور چاقلری ، اینجولرگا
 اوشاب تزلوب تور ادر ایدی . نرسہ لری آلوب چقوب کیتدم .

وقتلر ننگ بر نده بوغرمتلو ذاتلر مجلسن اولہ چقم خیالی ایله شادلوب
 بوشادلقننگ تبر زمانده اولونی جانم استر ایدی . حالبوکہ جانم استہ دکی

قدر یوره کم قور قور ایدی . قور قونگ سببی ایسه ، آنلر ایله سوزلشمک
 لازم اولدیغنده عربچه درست سوزلمکه اشانچم اولمادیغی ایدی . بلکه
 روس قزیدر ، یاکه کم قزی اولسه ده روسچه بیله تورغاندر ؛ لکن
 آنک روسچه بیلمکندن بگافانده یوق واوله چق دگل ایدی . چونکه سوز
 لشور قدر روسچنی بن بلمایدر ایدم . روسچه بیلمک لازم ایدکی ایله
 اوشبو وقتده اوز اوزمه حکم ایتدم .

اوز خلغمزغه اوز قومنزغه خدمت ایتمک برنجی مقصودم ایدی ؛
 لکن روسچه بیلنمکی تقدیر ده ، گر کتجه خدمت ایتمک ممکن دگل
 ایدکن اوشبو وقتده آچق آگلادم . ملتنی مسعود ایتمک ایسه ؛ آنلرغه
 بکل او قومق وگوزل کسب ایدوب بایلق تابعی یوللر نی کوسترمک ایله ؛
 هنر و صنعتلر بیلدرمک ایله اولور . روسچه یخشى بیلماکانده بونلر نی میدانغه
 قویهقی ممکن دگل ایدکی شبه سزدر . یوقسه « معدوم مطلق بیلنماز هم آندن
 خبر ده ویرلماز » حکمنه تناقض وارلغنی بیلمک وسوگره جواب ویرمک
 (بو ایسه بر بعثدر که بیلمک ایچون شاکردلر مز کوب اجتهادلر نی صرف
 ایدرلر ، بیلورلر ایسه ، دنیاده اوزلرینه نظیر یوق دیه بر خیال ایله مبتلا
 اولورلر) یوللر نی آگلماق ایله نه آخرتده بر فائد اولور ، ونه ملتگا
 خدمت عدایدلر . . .

گرچه بن هم عرب دیلینگ صرف ونجولرینی اوقومش وسوگره هم
 شاکردلر مه اوقوتمش ایدم . هر منگ جیلاک کبی وقتلرینی ، شاکردلک
 زمانمنگ چاچکه مثالی چاغلرمنی مذکور علملر ایله اوتکارمش ایدم . لکن
 الوغ تأسفدر که مملکتهمزده اولغان عرف و عادتگا موافق شغلنمش ایدم .
 یعنی کتاب دیباچه لر نی وعاشیه لر نی و بگ تورلی بحار نی اوقوب ، اصل

مقصودغه باروب یتمازدن الڪ ، اول کتابی تاشلاب باشقه سنی باشلامش
ایدم . صرف ونحو علملری ایله اشتغال ، عرب سوزلرنی اوزلرینگ موافق
اوزلرنده آیتورگالوگر نور ، درست سوزلشه بیلور ایچون اولهای ؛ بلکه
شاگردلر ایله مناظره ایدشمک نیتى ایله اولمش ایدی : بختلر قوتلی اولسون
ایچون بعض بر حاشیهلرنی یادمه هم آلمش ایدم . شوئنگ ایچون کوکلمده
یوزلر ایله بختلر اولدیغی حالده ، سوزلشورلک بر بلیغ جمله یوق ایدی . . .
روس وفرنگلرنگ بیوک مکتبلرنده آلتی سنه اوقغان شاگردلر ،
روسجه ، انگلیزجه ، فرانسزجه ، لسانلرنی کامل بیلدکلری کبی امام
سیبویه دن آفرین اوقتدره چی درجه ده عربجه نى درست سوزلشه بیلد
کلرنی ؛ معری (*) متنبی (* *) دیوانلرنی تمام بیلوب لذت ایله
اوقودقلرنی ، اوزلری هم غایتک فصیح خطبه لر و رساله لر ترتیب ایتدکلرنی ،
مالک اسلامیه قونسوللر تعیین ایدلنوب الوغ وظیفه لر آلدکلرنی ، غزته لرده
اوقور ایدم . حالبوکه بونلرنی بیلدکم حالده عبرت آلمای همیشه اوزمنگ چرک
اعتقاد ایله یوررایدم . بوساعتده اعتقاد و فکر منگ خطاً ایدکنی گوزل
آکلاب اوز اوزمه شلته ایدرگاوتأسی قیلورغه باشلادم

وقت اوتکان صوکنده اوکنمکده بر فائده یوقدر . سلیمه توتاش
خواهر روس قزی اولسون (اولماز ، چونکه بن یانلرینه کرگانده باشینه
شالنی سالوب ، ساچلرنی قاپلاوی مسلمانغینه دلیل ایدی) خواه باشه لر
قزی اولسون اون سکر ، اون توقز یاشرلرنده اولدوغی حالده بندن

(*) احمد بن عبدالله بن سلیمان بن داود التمشی ابوالعلاء المصری در . ۴۴۹ سنه منده وفات اولدی .
کوب علملی فاضل و شاعر بر ذات اولمشر .
* *) احمد بن الحمین بن الحسن بن عبدالصمد الجمعی الکندی در . ۳۷۵ هجری سنه ده قتل اولندی .
دیوانی معروف و مشهور در .

آرتوقلی بیر ایله نوك آره سی قدر ایسی . بوله ده قالدروب چقدیغم
زمانغه قدر سوزلر زده عربچه نی ماشینه کی نزدیکنده ، من ایسه بر ایکی
جهله نی کوچ ایله ترتیب ایلمش ایدم . اون ییللر تحصیل ایلدوبده هم
قراننگ برنجی درجه ده شهرتلی مدرسه سنده تربیه لنوب ، برقر قدر
سوزلای آلهادیغم الوغ عبوبوبوك كهچیلک ایسی . بعض بر که سنه لرنگ ،
اوزلرینگ ایرجنسندن اولقلری ایله مصلنوب ، خاتونلر نی کیستوب
سوزلر نی خاطر لب ، بوسوزلر نی اوزمنگ حاضرگی عالم ایله اولچادکه
نه قدر خطاوقوری لای ایکن یخشی آکلاب ، برکوله هم ، بر آچوم
کبله در ایسی .

اوزن سوزنگ قسقه سی شودر که : عمر منگ ضائع اوتدیکی ایله
اوشبوساعتده حکم ایتم . قاعن سز او قومقن ، نظام سز مدرسه ده یاتمقن
توکرک بورنق ، ذهن واتمقن باشقه فائز یوق ایدیکی بگا بوعلالده
معلوم اولدی .

هندسه مکتبنک بش ییل تحصیل ایلدوبک ، قرغه واروب بر اولچای
بیلیمگان شاکرددن بعون دنیاقلتی کوله رایسی . لکن عرب دیلینگ
صرف ونحوینی اون ییل اوقوبک لازم درجه ده ، هیچ اولمغانک اوچ ییل
اوقغان چرکس شاکردی مرتبه سنک سوزلرگا بیلیم کمدن مسخره قیلورغه
پاراخودده کشی یوق ایسی . بونگ سببی ایسه ، یوقلرودن آیتدکم اوزره ،
علم نحو و علم صرف اسمندن ، صرف ونحو گانما سببی اولمغان بختلر ایله اشتغال
ایدموزدر . بو ایسه اوزمننگ هر بر عرف و عادتلر مننی ، دین و شریعت
ایلدوب کوسترومن قبلندن الوغ برینا کاشموزدر .

(۷) اتل — استودیمنت

کوننگ خوشلغندن ، هواننگ راهتسکندن فائده لئمک ایچون پاراخود
خلقی اور نلرندن چقوب واره لر ایدی . بن هم چقدم . گاه خلق آره سنن
یورر و گاه کیگ دنبان قاراب وارر ایدم . اتل سوینگ آغونی کوروب
نیچه زمانلر دنبر و آدم بالالرنی فائده لئدر دیکن ، وخصوصا بلغارلرنی و سوگره
روسیه لولرنی بایوتدیغنی فکر لر ایدم . یدی سکنز عصر لر مقدم حتی که
عرب خلقلری ، که هلز ایله سودا یورتلر کورنی و آندن مقدم نه قدر سوقش لر
اولوب خلقلر ، بر برینی اوشبویلغه اوستنده تالادقلرنی خاطر لب
حاضرگی زمانه ننگ تپلغی ایچون شادلنور ایدم . بویلغهنی یونانلور ،
تونگی عبط دگزنندن کیلوب استرخان دگزینه قوشلدیغنی اعتقاد
ایدب اسمنی ده « را » دیه شلر ایهش . روسلر ایهسه « ولغه » ایسمنی
ویر مشلر . اما بزیم بابالرمز ، ایسکی بلغار ترکلری « اتل » دیه
یادایدلر ایهش ، و بو اسم آره مزده حاضرگی زمانه غه قدر قالمشدر .
بلغارلردن ایشدوب ، عربلر هم « اتل » دیه استعمال ایدر لر ایهش ؛
اوز نلغی اوچبگ دورت یوز سکسان چاقمردر . اوقا ، کاما ، آق اتل ،
بونگ مشهور بوتاقلری یاکه تاملر لیدر . نه قدر اور نلردن کیچوب
آغونی ، ونه قدر جانلرنی سوغارونی ، دنیازورلغی پاراخود ایله بزنی
کوتاروب آعزوب بارونی فکر لب الله تعالی ننگ صنعتلرینه حیران اولوب
اوتورر ایدم . ایکی طرفده اولغان یاشل آغا چلقلر ، کوکگا آرنغنه یتمگان
تاو لر کوکگا لنت کیتوره ایدی . گرچه سلیمه توتاش فکری قلبهی
بر قدر طر نامقده ایدی ، لکن کوننگ یخشیلغی و هواننگ راحتسکی ایله
یوانه ایدم .

شاگردلرگا مناسب کيولر منی کيیوب یورگانم ایچون بعض
بر مسلمانلر ، سلام و بیروب اشئالق ایده لر و بعضیلری محکمهر ئیسی قدر ،
حالمی تفتیش قیله لر ایدی . تانوشمق ، بیلشمک ایچون اهل اسلام
آره سنده ، سبب بولورغه ، چاره ازلرگا حاجت یوقدر .

قران دن آبورلدیغم وقتده ، قرانلی دوستلرم ایله ایتهکن مجلسنده
بر استودنیت وار ایدی . هیچ برسوزمزگا فاتوشه ادیغی سببلی ، مسلمان
اولوب اولما دیغنی بیلیمش ایدم ؛ حاضرنده آنسگ ایله هم تانوشدم .
بو استودنیت او فاولایتنده (غوبر ناسنده) مشهور « »
فامیلیه سنندن ایمش . بوسفری ، مسکا و دارالفنونده تحصیلینی تمام ایروب
قایتوب گلوی ایمش . هوالردن ، کونلردن ، بحث ایذب ، استودینت
ایله بویله مکالمه مز اولدی :

« قرانلی یکتلرگا فائده لونصیحتلر سوزلدگز ؛ اغلاص ایله شادلندم .
مذکور مجلسگا بر دوستم آلوب کرگان ایدی ؛ لکن سوزلر ایله کورشدرمادی ؛
بنی هیچ برگزگا تقدیم ایتمادی ؛ بونسگ ایچون خاطر م قالدی . اسلام
مدرسه سنده اوقغان بر شاگرددن بوندای سوزلر نی ایشدرمن ، دیه
امیدم یوق ایدی ، مگرده ظنم غایتده یا گلش ایمش . اسلامیتده اخلاص
اولدیغی حالدده سزنی (علمانی) فاناتیک (متعصب) لردیه حکم ایتمکده
ایدم . خلق ایچون بوکبی قایغولر ایده چکگز خیالنده یوق ایدی .
عقوبورگز . سوندم (شادلندم) . ائل الک اوچر اغان مجلسم خوش
اولدی ، کبله چک حاللرم هم اینرگواوله چیغی ایله خبرلو فال ایتمدم »

« خلغمزنگ علم و معرفت هم بایلق طوغر و سنده کوندن کون توبان
کبتدکاری کوزمز اوکنده در ، بونسگ دواسنی تابهق و چاره سنی بولهق

سزگبی او قومش و دنیا احوالنی بیلیمش کهمسنه لر من اوستبنه بور چدر .
بزلر ، عالمردن کلدیکی مقدار ، یخشی وعظ ونصیحتلر سوز لب قومهرگا
آکلاتسهق ، سز لر یول کوستروب ولازم خدمتلر نی ایدوب تور سه گز ،
اولوقتن البته بزنگ خلقمزنگ هم کوزلری آچلور . علمامزنی عمو مامتعصب
واسلام شاکردلر نی جمله بی خبر دیمک ، توغری اولوب یتمادیکی کبی ،
بونگ خلافی ایله حکم ایتمکده درست دگلدلر . علمامز آره سنک بصیرت
واعتبار صاحبلری اولدیغی کبی ، شاکردلر من آره سنک ، هر نه قدر
آزایسه ده معلومات صاحبلریده واردر .

— « شکرلر اولسون ، بوکون تحصیلمی تمام ایتمدم ، مرادنده اوز خلقمزه
خدمت ایتمکدر . قومز ایسه یاردم و خدمت ایدرگا تبوشلی و محتاجلردر .
خلقه خدمت ایتمکده ، دولتکا هم خدمت ایتمک اولور . خلقه خدمت
ایدوچینی پادشاه هم یارادر . گمانم یا کلش اولماز ایسه خلقه خدمت
ایتمک الله تعالی قاشنده هم ثوابلی اش اولسه کک . لکن مسلمانلرغه
خدمت ایتمک ایچون ائل الک اسلام علمی ایله بیلش و شریعت قاعده لری ایله
اشنا اولوق تبوشلیدر . بویله اولمغانده مسلمانلر انابت ایتمازلر . حالبوکه
آنلرغه یول کوسترمک ایچون آنلرنگ محبتلرینی کسب ایتمک لازمدر .
اوز دیننی ، اوز دیلینی ، اوز عرفی وعادتنی بیلمگان کهمسنه گا یالکتر اهل
اسلام دگل هیچ بر قوم اعتماد ایلماز (اشانماز) . بوایسه تجربیه ایدلمش
بر شیدر . مکتبلرده ، او قومقده ، زیراکلکده ، گوزل خلقده هر وقتده
برنجی اولوب بارددم . باشقه لرغه ، کوچر گچ مقامنده ، بنی کوستر لر
ایدی . بوکون رسمی صورتده تحصیلمی تمام ایتمدم ایسه ده ، علم سقرنده
هیچ مشقت کورمادم ، وشونگ ایچون اصلاً آرمادم و علمگا اولغان رغبتم

شریعت ده بیورلغان ویا که منع ایدلگان شیلرننگ سر و حکمتلرنی هر اوچرادیغم
وقتده ملالردن سوأل ایدمه من ' جهلهسی گویا اتفاق ایتدکاری روشنده
« کتاب شولای قوشه » دیمکن باشقه بر جواب ویرمایلر ' حالبوکه
بز کوردکمز کتابلرده (روسچه و فرانسزچه) اسلام قاعدلری عتقد کوب
حکمتلر بیان ایدلمشدر »

— « علم حقوق خصوصنک ' رومالرنی واندن صوگ بوکونگه قدر اولغان
مدنی خلقلرنی ' سرگا سوزلر گاهتمزده و حاجتده یوقدر • شوقدر دیه مرکه:
هر بر مدنی خلقی حقوق علمینه محتاج اولوب تعلیم و تعلمی ایچون بیوک اجتهاد
صرف ایتمشلردر • مشکلاگی نسبتنک فائده لو بر علم وار ایسه هیچ شبهه سن
علم حقوق اوله چقدر • جمعیت بشریه ننگ بوگا اولغان احتیاجی معلومدر •
اسلاملرده الوغ بر جمعیت تأسیس ایتمشلر ایدی و آنلرده هم علم حقوق غایقده
معتبر اولوب عاماسی ده حرمتلو عدایدلنور ایدی • بو عالملر اسلام
شریعتده اولغان جعله احکام حتی که اعتقادات لرننگ فلسفه سنی و اسرارنی
آچق بیان ایتمشلردر • بونلر بیانینه کوره اسلام ده اولغان امر و نهیلر جهلهسی
اوز فائده من ایچون و دنیا ننگ انتظامی ایچوندلر • اسلام خلقی ده عوام و خواص
دینلگان ایکی قسمگا بولندهدر • بونلر ننگ نه کبی کمسه لر اولنه چفی دغی
سرگا معلومدر • احکام اسلامی عواملرغه بیان ایدلنیککی وقتک فقط
(شریعت بویله قوشه) دیمک ایله قناعت ایدلنور • (چونکه فلسفه سنی بیان
ایدرگا آنلر مخاطب اولمازلر) خواص غه بیان ایدلنور ایسه حکمت و فلسفه سی
هم آیتلنور • لکن اسلام فلسفه سنی و سرلرنی آکلاب بیله چک کمسه گا
بیک آزونادر تصادی ایدلنور • هر بر چالما ایله چاپان کیگان کمسنه ملا
اولور ایسه ده عالم اولماز • و هر بر عالمده اسلام اسرارینی بیان
ایده آلمان »

اسمینی اونتیغیم بر استانسه (منزل) ده استودنیت پارا خوددن
توشب قالدی . کورشمک لازم اولغان قارنداشلری اولوب ، قراندان
ویرگان خبرینه کوره ، قارنداشلری طرفندن آتار کلوب کوتوب تورادر
ایدی . استودنیت ننگ ایسه سوزلرینه حیران قالدیم . حتی که بر وقتده ،
دوش کورمایمنی ؟ دیه شبه لندم . چونکه بوکبی استودینت لرده قوم
قایغوسی خلق حسرتی وار دیب بیلیمک شویله تورسن ، بزنگ قومردن
واسلام دیننده ایدکلرندن خبرلری یوقدر ؛ دیه گمان ایده ایدم .
مگرده نه قدر خطاً اعتقادده ایمش . کوردگزمی ؟ !! هر ایکیمز بر نیت
و بر مراد اوزرنده اولدیغیمز حالده ، بر بر مرزگا یاوزظن ایدوب یورمک
ایمشمز . بو ایسه تانوشماغنا ق و بیلیمشگانل کومردن اولمشدر . اگرده
اولدن بیلشکان اولسه ق ایدی بوکبی یا کلس ظن ایله یورمک شویله
تورسن ، بلکه بر بر مرزگا یاردم ایدشکان اولور ایدک .
استودینت سوزلرینگ لذتی ، سلیمه توتاش فکرنی بر قدر اولسه ده
اونتدره ایدی . عقللی ، صبرلی ، مرهمتی اولدیغندن ، قومیز نا شاید
آقا اولوردیه ظن ایده ایدم . تعطیل (جای) کونلرنده خصوصی معلم
توتوب اسلامچه اوقورغه و یازارغه اوگرنمش ، اوز خبرینه کوره سقاوت
عالمنده برد قبتده اولمامش ، فحشخانه لر ننگ طرفینده وارمامش . برای
خلقینه نظارت ایدوب بالالر تربیه سی ایله مشغول اولمق اصولی ایله عمر
اوزدرمقنی ترجیح ایدوب سوزلر ایدی . بو عادت لرنی ایسه ، یا آتا
و آناسندن آغان تربیه سینگ یهشیدر ؛ یا که گوزل خلقلو عالم لر طرفندن
یارلغان رومان و حکایت لرنی کوب اوقوینگ فائده سیدر ، دیب ظن ایتدم .
الله تعالی بوکبی کومسنه لرنی زیاده ایتسون !

(۸) بلغار

اتلنگ سول طرفنده « بلغار » شهرینه سلام ویروب اوزدم .
نیچه ییلار قزانده توروب ایسکی بلغارنی بر مرتبه اولسون کیلوب
کورماد کم ایچون تأسفی ایتمدم .

بلغار شهری الک زمانلرده مشهور بر شهر ایدی . الوغ بازاری
وسوداسی اولوب ، حتی که عرب کروانلری کیلور ایدی .
بلغار خلقاری ، گرمانیا ، شویتسیه ، شمالی روسیه ، سبیریا
مملکتلرینه سفر ایدوب ، سودا قیلور لر ایدی . نورماندلرنگ ممالک غریبه دن
کتور دکلری قل وکنیزه کلری ، بلغار بازاری ارقلی ایران ، خرسان
طرفلرینه کیدر ایدی . عرب ، فارسی شاعر لریننگ بلغار خوبانلری
(کوزللی) ، آلتون ساچلی سیه قز ، دیه مدح ایلمش قزلری ،
اوشبوکنیزه کلردر . اوشنداق عرب امتعه واشیالری ، بلغاردن کیچوب
گرمانیا ، شمالی روسیه وباشقه مملکتلر گاتارالور ایدی . شویتسه ده ، اوشبو
کونلرده عباسی خلیفه لری نامنه سوغلغان آقهلر تا بولمقی ، اوشبو سودا
سیند ندر .

اسلامنگ ابتدا ظهورندن آز سوگ بر زمانه بلغار خلقی مسلمان اولمشار
ایدی . بلکه ترک خلقتدن اگل الک مسلمان اولغان طائفه بلغار ترکلری اولسه
کریک . هجر تدن اونوچی ییلک عباس خلیفه مقتدر بالله جعفر طرفندن بر ایچی
هیتمی بغداددن بلغارغه یبارلمش ایدی . منکور ایچی هیتمی نگ باش
ورئیسلری سهن الراسبی ، بدر الحرمی دیگمان که سنه لر اولوب ،
یاز و هیلر یکه احمد بن فضلان ، ایدی . بونلرنگ یانلرنگ علمادن کوب ذاتلر
اولوب ، سیاحتلرینگ تفصیلی ابن فضلان بر رساله صورتند یازمشدر .

اوشبوغداد ایلیچسی ، اوچبوز توقونچی ییلک صفرنگ اونبرنجی کیچه سنک ، بغداددن چقوب ، اوچبوز اونونچی ییلک محرم اون ایکنچی یکشبنه کون بلغارغه بتمشردر . بلغار پادشاهی « بلگوار » اوز اسمینی ایلیچیلر حضورنگ « جعفر » گاآلماشدر مشدر .

بلغاری لرننگ اندرس عربلری ایله هم اختلاطلری وار ایدی . ابو حامد الاندلسی ، محمد بن عبدالرحیم الغرناطی ، کبی اندلس عالملری بلغار مملکتنگ کوب زمان سیاحت ایلمشردر . اوز آر هلرنده هم مشهور ذاتلر ظاهر اولوب ، یعقوب بن نعمان بلغاری کبی الوغ موغز لیر هم اولمشدر . بلغار خلقی ترک نسلندندر ؛ لکن هجرتدن التبوز ییل صوکنده بوم مملکتنگا کیلگان تئارلر سببتدن بلغار لرننگ دولتملری بتوب ، بختلری توبان کیدوب ، اولنگی رواجلری یوغالمشدر . بلغار لیلر ، غالب اولغان تئارلر ایله قاتشوب ، تئارلر هم اوزلری بتدکلری حالک اسملرین قالدیرمشردر . چیتدن کیلوب ، غالب اولغان سوگ ، مغلوب قوم آره سینه کروب یوغالد قلری حالده ، اسملرینی قالدردقلرینه مثال اولهرق علم تاریخن کوب مرتبه تصادفی ایدلنهدر . بلغار اسمی خزر لر نی هم شامل ایدی ، یا که خزر لر هم بلغار قومندن ایدیلر ؛ لکن بعض وقتک بلغار سوزی خزر لر نی جامع اولدیغی حالک بعض وقتک خزرگا قارشوهم استعمال ایدلنهدر . سوگنی استعمال ایسه ، خزر ترکلری ایله بلغار ترکلری آره سنده افتراق قوشکان زماندن باشلانهدر . اما « دونای » بوینک اولغان بلغار لر ، بزنگ بابالرمز اولغان بلغار لر دن بر فرقه ایسه لرده ، میلادی ایله بشنچی عصرده استرخان طرفلرندن کوجه شاردر . وشو سببتدن اسلام دینی قبول ایته ای قالمشردر . بو واقعه ایسه ، اصلوان خلقینگ بومه ایکنگا کلمار لرندن مقدم (الک) اولهدر . بلغار خلقی هنر

چان وسودا ایدوچان ایدی . بوکونن قران اسلامرنن اولغان سودا کرلک کسبی ، بابالری اولغان بلغارلیلردن میراندر . اوشنداق هنر وصنعت بابالرنده هم توبان دگلار ایدی . ابتداء آنلر طرفندن اشلانوب حاضرگی زمانهغه قدر اسمی اوتولمغان « بلغار کونی » جمله مرگامعلومدر . بوکونن اوشبو بلغار شهری خراب و ویران بر حالدر ؛ اطرافندن اولغان اوری هم قبرلری و بعض بنالری اثری همیشه باقیدر . اوشنداق مسجد جامه بنگ نیگری ویرگا بناء ایدلگان بر مناره سی سلامتدر . بوکونده اهل اسلامدن کوب کمسنلر ، واثار قدیمه تفتیش اید وچیلر ، کبلوب زیارت ایده لر .

(۹) معارفه — تانوشیق

قتش دن کیدوب بر مقدار یول آلدیغمنده ، پارا خودخادملرنندن بریسی بولمه کروب (چونکه بو وقتده اورنم بولمده اولمش ایدی) بر مکتوب ویردی . بو مکتوب سبلمه توتاش دن ایدی . روسچه بیلمدکندن غطنی توتوب خادم ایله تا اورنمه قدر کلمش و اشارت ایله بگا تابشر لورغه تیوش ایدکنی بیلدروب اوزی کیرودونمش ایمش . مکتوب ایسه فارسی دیلنده یارلمش و برار ساعت سوکننده یانلرینه بارمقم اوتنلمش ایدی . بوحر متلو مکتوبنی بر دگل کوب مرتبه اوقدم ، غایتده استادوماهر یارلمش ایدی ، مکتوبلرنندن ایسه علم و ادب اهللرنندن ایدکی معلوم ایدی . اگل الک باش کوزلریمنی بودم . قرانده اولغان دوستلرمدن بریسی برقات فرنکچه ، جایگی کیوم تکدروب هدیه ایلمش ایدی ، شونی هم کیدم . گرچه بو هدیه نی دوستلق ایچون قبول ایلمش ایسه مده ، عمر بارنچه بردفعه اولسون کیبارم اعتقادندن دگل ایدم ، مگرده قرانندن کبتومه تاوولک اولمادی ، مذکور کیوملرنی

کیدم . همدہ غایتدہ یار ادوب کیمکدہ ایدم . الک حالمدہ بویلاہ چیت
 قیافتن یورگان کشیلرگا « اوز لرینگ ملی کیوملر نی سا قلامایلر » دیب
 اوپکه ایدہ ایدم ؛ اما بوساعتدہ ایسه « ملیت کیوم ساقلامقن عبارت دگل ،
 بلکه بارلقنی ساقلامقن عبارت » دیمکدہ ایدم . وبوایکی حالمنی خواجہ
 نصرالدین افندی فتواسینہ اوشادب بر اوزم ، توزه آلمای کولمکدہ ایدم .
 الحاصل اوست وباشمنی تمام تریبہ لدم ، باشمہ بخشی فس کیدم . تمام بر
 اوقغان ترک قیافتینہ کردم . کوزگی ایله کوب چوالغان کمسنہ لر نی « یاش
 کیلون » دیہ مسخرہ ایتدکم حالده ، بودفعده اوزم هم نیچه مرتبه لر کوز
 گیگا قارہ مقده ایدم خاتون وقزلرنگ کوشلری یومشاق ،
 طبیعتلری نازک ، اولدیغندن ، التفاتسن واعتبار سن حالک یانلرینہ وار رایسہم
 بلکه کیہسونلر ، یا کہ مسخرہ لک حساب ایدر لر ؛ دیہ بویلاہ توز انورگا
 عبور اولدم . خصوصاً ، دینلری باشقہ ذاتلر اولسه ، بنم التفاتسن لغبنی
 اسلام دینینہ نسبت ایدر لر (یابار لر) دیدم . اوشموسقمرمدہ کوب
 مسلمانلر نی کوردم کہ تولی خلق آرسندہ خصوصاً خاتون قزلر کوزلری
 اوکنده ، عرفی وعادتکا خلاف عمللر قیلورلر ایدی .

گرچه پاراغودلرنگ اوچونچی درجه سینہ اور ناشقان کمسنہ لر مال ومتاع حکمنک
 اولدقلرندن ، آرہ لرندہ اولغان عیبارنگ کوبسی عفو اولنسدہ ، لکن
 شریعتبردہ ایسه صاقلانورغہ ممکن صورتک ، ادبسنلک ومنموم صفتلردن
 ساقلانمق ، لازم کورلمشدر . شوننگ ایچون خواه اوچونچی اولسون ،
 خواه اولمازسون ، پاراغودلردہ ، واقزلردہ ، تیموریول آرہ لرندہ ،
 بازاروبقیچہ لردہ ، الحاصل خلق حضورندہ ادبسن اشلر قلمقن احتیاط
 ایتمک تبوشلیدر .

قور قوايله شادلقنى جيفان حالده يوروب ، حضورلرينه كردم .
 هر ايكبسى باشدن آياغه قدر ، قاره يفاك گيوملر كيونمشلر ايديلر .
 يوزلرى ايله قوللرندن باشقه اورنلرى مستور ايدى . اشارت ايتدكلرى
 اورنغه اوتوردم .

بونلربنم ظن ايتدكمه موافق آنالى قزلى ايمشار . آناسى نه عر بچه
 ونه تركيچه بيلمديكى سببلى ، آنك امرينه بناء سررنديكنى سليمه توتاش
 بيان ايتدى . اوزلرينك قايدن كيلوب قايده وارد قزىنى ، اصللرى
 نه يردن ايدكىنى عر بچه اوله رق حكاييت ايتدى . بن هم اوزمنك كم
 ايدكمنى ، سوزلر قدر فار سيچه بيلمديكى ، لـكن آكلادقمنى بيان ايتدم .
 حاضر اولمش چايلرى ياننده بر ساعت صحبت ايتدم . سليمه توتاش هم
 آناسى ايله اون ييللق دوست كى مجلس ايتدك . يكل تانوشمق و بيلشمك ؛
 تكلفسز سوزلشمك و سوزاشمق ، سفر هم اسلاميتنك بر فضيلتندندر .

سليمه توتاش ادبلى اولديغى قدر محجوب ، علملى اولديغى قدر
 لطيف ايدى . ماى كى يوشاق ؛ صاندوغاچ سايراوى مثاللى موكللى و ملايم
 داوشلرى ، تاك يىلى روشنك جانمى راحتلندره ايدى . محبتلى قارا اولرى ،
 مهر بانلى سوزلرى ، چيقلر آرقلى اثر ايتكان يبلدرم قوتى كى ، جمله وار لغمه
 اثر ايتمكن ايدى . امان يارب ! نه قدر جاذبهلى و سويلى ايدى !

(۱۰) تعريف

سليمه توتاشنك آدى « » اولوب ، ايران مهلكتنده طهران
 شهرندن ايمش . آناسى بتون ايرانك مشهور بر ذات والوغ تاجر اولمش
 ايمش . دنيا كورمك و باشقه بر مقصود ايله ، ايكى آى مقدم طهرانندن
 سفر ايدوب ، قفقاز يولى ايله « پيتر بورغ » شهرينه وارمشلر . مذكور

شہرہ اور لرننگ قارنداشلرنده قوناق اولوب ، ہمک خدمتارنی اجراء ایلمک ایچون ، بر قدر اقامت ایتمیشلر . سوکوره مسکاو ، کاستروما دن کیچوب قولغه (اتل) پاراخودلرننگ بری ایله قرانغه کلمیشلر . قرانغه کرمک نبتی ایله پاراخوددن چقمیشلر ایسه ده ، اگسزدن فکر لری دونوب ، قرانغه کرمای ، سفر لرننه دوام ایتمک اولمیشلر . بز او تورغان پاراخود ، کیدرگا حاضر لنوب یتدی بر وقتده کروب گنه قالمیشلر ایمش . بونلر ایله هر وقتده صحبت ایدر ایدم . اورلری طرفندن ویرلنگان رغصت موجبچه یانلرنه هر وقتک وارر ایدم . آشاق ، ایچمک ، توغرولرنک بعض خدمتارنی هم ادا قیلور ایدم ، بو عزیز قوناقلرنی مملکتن نعمتلری ایله هر مت واکرام قیلوب شادلندر ایدم . روسچینی ، بنم قدر اولسه ده ، بیلمک لرندن کوب مشتتار کوروب ، حتی که بعض بر کوکللاری اقتضاء ایتمک نرسه ارنی تناول ایدرگا محتاج اولوب کلمیشلر ایمش . پاراخودغه کرگان زسوگ اورن تاپمای مشکلک چیکدکاری ، کاپیتانغه ماللرنی آگلار درلق دیل بیلمک لرندن اولمیشلر . اگرده کاپیتانغه ماللرنی بیلمک لرلر ایسه لر ، البته راورن بولور ایدی . اورنلر نندن چقوب یوردکاری وقتلرنی کورسه هم یانلرنه وارر ایدم . بنی کوردکاری ایله راحتلنورلر و شادلنورلر ایدی . غریتمک اولغانلر آنخدمتنی ده کوب والوغ حساب ایدرلر . اوشبو سببندن جمله ماللرنی اوگره نوب بیلمک ، واورن حالنی هم بر قالدیرمای بیان ایتمک . خلق آراسنده وعمومی اورنلرده یوردکار نده روس خاتونلری (بارینه وباریشینه) قیافتنده گوزل کینورلر ؛ لکن اشلیپه اور نینه گاه اقشال سالورلر ایدی . پاراخودنگ دورتده بریسی اهل اسلام ایسه ده بونلرنی هیچ فرقی ایتمازلر ، مسلمان ایملک لرنی بیلمازلر ایدی . اورنلرنک

وقتده کوبرهك ، مشرق اصولچه كینگ کولمگار کبیار لر ایدیلر . بنم ایچون هر ایکی قیافتلر یدیه محبتلی اولوب نه کی اصولک کینه سه لرده مطلقایار اتور ایدم . آناسی آکلاسون ایچون سلیمه توتاش بنم ایله فارسیچه سوز لر ، آناسی اولماس ایسه عربچه ترتیب ایدر ، لکن هر ایکسده فر قسن آنادیلی روشنک ایدی . امابن عربچه سوقالیدر ایدم ، لکن بنم اشم مشقتلی و آغرایدی . سلیمه توتاش عادی قزلردن دگمل ایدی . بلکه « یاش عمرده تر شقانلر ، قار تلقده راحت کورر لر » دینلنگان سوز گامو افق لازم تحصیلنی کوروش و حاجت تربیه فی آلمش ایدی . آنادیلی اولغان فارسیچه فی طهرانده او قوب ، سوگره مصر القاهره گوارمش ؛ آنده ایسه قزلردار الفنونده بش بیبل او قومش ؛ عرب ، فرانسن ، انگلیز ، دیلار فی مکمل صورتده بیلمش ؛ قول هنر لر فی ، یورت ایتمک و معیش قلمق علمار فی گوزل او گرنمش ؛ لکن دار الفنون تحصیلنی تمام ایتماز دن مقدم طهرانده قایتور غه جهور اولمش ایهمش . تحصیلنی تمام ایدر گامو فوق اولمادیغنی سوزلدکن غایتده تأسفی و حسرت ایله اظهار ایدر ایدی . بوننگ سببی ایسه شو وقتده آناسی وفات اولوب ، حسابسن ملکار فی سودا خانه لر فی اداره ایدر لک بر کهنه اولمادیغی ایهمش . بو الوغ سودا گرننگ سلیمه توتاش ایله او شبو خاتونندن باشقه وارثی اولمادیغندن ، سلیمه توتاشننگ مصر دن قایتوی لازم کورلمش . سلیمه توتاش ایله آناسی ، آلوش و یروش لر فی نظام غه سالوب سودا لر فی مکمل صورتده اداره ایدر گامو باشلامش

آفرین ! فارس (پرسیان) خاتونلرینه ! ! ! ! ! بونلر ، ایر اولدی ، دیب ، دنیادن بی خبر تورمای ، بلکه ایر لر فی قالدروب کتمش ماللر فی غنیمت بیلوب ، حرمتلو آنامز حضرت خدیجه (رضی الله عنها) نبی تجارت و سودا ایدر ایهمش ؛ . بزنگ قران بایلر ینگل خاتونلری ؛ ایرلری اولنگانن اوکروب اوکروب بقلاب ایرته گی کوننده کوله کوله یاش کبلوگما کیده لر ایدی

اوشبو حالنی آڳلاغانم سوڳنده آناسینه قاراب ، عربچه اولهرق :
> اڳرده کریمه گز (قز گز) فی اوقوتهمان اولسه گز ایدی ، افندی
حضرتلری وفاتی سوڳندک الوغ مشکلاک کوره چک ایمشمن ؛ قز گز فی اوقوتو گز
سزلر فی بوکبی الوغ مشقتدن خلاص ایدرگا سبب اولغان ایمش <
دیدم . بو فی ایسه دخی بر قدر زینتلاب وورومان یاز وچیلر مثالنک کیلش دروب ،
سلیمه توتاش ، آناسینه ترجمه ایتدی ، بوسوزمه قارشو آناسی :
> یال گز بر قزیمنی ، یراق اورنلرغه یباروب اوقوتوق کبی چبتمن اشارگا
وفراق حسرتلرینه صبر ایتکان وتوزگان ایدم ؛ هیچ کوتهمکان بروقتده
ایدی ، افندمز (الله تعالی عفو ایتسون) دنیادن اوتدی ؛ باشمه کلگان
قایغولر فی تاو لار کوتاره آلمان ایدی ؛ کوزم نوری اوشبو قزم قایتوب
هم بنی تسلیه ایتدی ، هم کل اشارمز فی یولینه قویدی ؛ بو عملی ایله
گویا کرمی ییللق عمر منی کیر و قایتاردی ؛ بنم کبی بر ضعیف بنک و بیچاره
خاتونغه بوکبی مرحمتلر ایتدی کی ایچون الله تعالی گاشکر ایتمکدن عاجز من .
اوتنی ویرگان سوڳنده الله تعالی بگا هم سونی ویردی ؛ قز منگ فرانسز چه
بیلمه کی سببندن ، بوییلده بگلر ایله تابوشلر (ربح) کوردک ، همد .
بوسفرلر من فی غایتده راحت وتچلق ایله یوردک ؛ قزمسی ، الله تعالی
اوزنی و ذریاتنی دنیا واخرتده مسعود ایلسون ! > دیدی .

قز اولدیغی حالده ، سلیمه توتاش بو قدر همت و هنر لی اولوبده ،
اوز منگ تریبه سز و ناقص قالدیغمنی فکر لب قایغوره ایدم . بسا بالر من
> یکت کشیگا یتمش تورلی هنر آز < دیسه لرده ، بزنگ یتمشمنرگا
بر تورلی هنر اولما دیغنی بیلور ایسه ک خبر ان قالورلق !

اڳرده شریعتمز ، هنر اوڳر نمکدن منع ایتکان اولسه ایدی ، بلکه
ترشوب هنر اوڳره نور ایدک ، و بونگ ایچون شرعی هبلر ، اوشنداق
فتوالرده ازلر هم تابار ایدک :

سلیمه توتاش یاننده اوز منی یوق حساب ایده ایدم . بویله حسابدن
حسزده دگل ایدم . چونکه هنر لیلگی نسبتنک ملایم و عقللی ، ملایم لگی

وعقلبللکی نسبتند ه نرلی ایدی • کمالتبنه حیران و محبتبنه ده اسپر ایدم •
 امان یارب ! نه قدر جاذبهلی و سویملی ایدی •••
 ییل وقتنده سلکنگان آغاچ یبراقی مثالنده ، کوردکم ایله تزلرم
 تقره مکده ، و بارچه اعضالم تیراهمکن ایدی • بونئ ایله برابر کوئلده
 هیچ تعبیر ایدرگا ممکن اولمغان برشادلق اوله در ایدی • پارا خودده ایسه
 سلیمه توتاشدن گوزل قزلر و یخشی کیوملی محبوبه لر یوق دگل ایدی •
 لکن هیچ برینه کوئلک دگل کوزمنک دوشمگان ایدی • حتی که بارلقلری
 ایله یوقلقلری بنم ایچون برابر ایدی • لکن سلیمه توتاش باشقه
 روشده کورنمکن ، کورندیکی ایله جانمده برراحتلک اولمغان ایدی •
 بو وقتک بر حالگا توشدم که بیان قبلورغه کوچم یتماز : توغروسی
 سلیمه توتاشنی سو دم ، والسلام •••••

عشق خصوصنده عرب ، ترکی ، فارسی کتابلرنده کوب
 نرسه لر کورمش و کوب کایملر هم اوقومشز ایدم • منکور حکایتلرده
 یاد اولنغان عاشقلر ، اوزلرینک سوگان ذاتلرنی جمال و گوزلک ایله
 مدح ایدرلر ایدی • باشلرنن آیفالرنه قدر اورنلرنی بشل تورلی
 مبالغه لر ایله توصیف ایدرلر و ثاقبلورلر ایدی • لکن بن سلیمه توتاشنی
 بویله مدح ایدرگا لزوم کورمایون • توغروسنی آیتدکن اول قدر جمال
 ایسه سین دگل ایدی • لکن الله تعالی ننگ بکلر ایله آدم لر ایچنک برکه سنه گا
 احسان ایتکن کمالتی « جاذبه » دیگان نرسه سلیمه توتاشده کامل
 ایدی . امان یارب . نه قدر جاذبهلی و سویملی ایدی !•••••

(۱۱) ایکنچی تدبیر

ایکی اوچ ساعت سوکنده سامارغه یتهچک ایدک • سنبردن تون وقتنده
 کچوب کتمشهز • لطافتینک کوبه لکی اولغان ، سلیمه توتاشدن سامارده
 اختیارسز آیورله حق ایدم • نرسه لر منی جبارغه ، پارخوددن چقمق
 تدارکنی

تدارکنی قبلورغه تپوش اولسه ده، قولم هیچ بارمایدنر ، گویا اوشبو پارا خود ایله دنیانگ اوچینه قدر کیده چک روشننده اولنه در ایدم . آلدمه چای ، قولده کتابم اولدیغی عالدیه ، مطالعه ایدوب واره ایدم . آکسردن ایشک آچولدی . مگرده سلیمه توقاش کرمکده ایش . آیاق اوزره توروب ، حرمتلب قارشو آلدیم . بوایسه بنم اورنمه برنجی مرتبه کیلوی ایدی . هر نه ایسه بوز یار تده بر مقصود واردر دیب اویلا دم . معلومدرکه ؛ بر ثانیه ده (سیکونده) کوکل مشرق ایله مغرب آره سنده یوروب قایتور ، یازغان تقدیرده جلدلر تولدر رلق نرسه لر نی کیچروب آلور . بو وقتده سوز باشلاب سلیمه توقاش دیدی :

« بر خدمت ایله کیلدم ؛ آنام یباردی ، سرننگ یولداشلق کزدن مهنون واییده شلک کزدن راضی اولمش ؛ بوسفرده یانه زده قیمت وبهالی نرسه لر من وبر قدر آنچه من هم وار ، بوندای چیت مهملکتده ، هر نه قدر امینک ایسه ده ، بر یولداشغه احتیاج من وار ، اگرده ممکن اولسه سفر زخمه لر نی یوکلاب هیچ اولمغانده با کوگا قدر یولداش اولم کزنی رجالیده دره . آناننگ بور جاسنی قبول ایدو کزنی بن هم خلوص قلبم ایله امید ایدمه من ؛ لطفکن سایه سنده راحتک ایله سفر من نی تمام ایدر ایدک ! بو خصوصنی فکر لب بر ساعت سوکره بز لرگا بر جواب ویرسا کز ایدی »
اگرده بوسوزگا جواب ویروچی استانبوللی اولسه ایدی آغزندن بالور ، حلوالر ، شکرلر ، توگار ایدی ؛ لکن بنده بوندای کمالت یوقدر . بنده اولغان دیل ، قارلر نی اریدر لک ، تیمورلر نی یومشادرلق اولمای ، بالالر نی یواتور لقی قدرده دگلدر . بو گانه چاره ؟ قسمت بو یله درمی ؟ یا که تریبه من بو یله اولشمی ؟ شوئل ایچون یالکز اوشبو جوابینی آیتدم .

« راحتک کز بنم یولداشلقمه وقتار ایسه ، عهر بارنچه یولداش اولورغه حاضر من ، راحت اولو کز ، خانم افندی ، بوساعت ایله یولداشلق کزنی

و خدمتگر گزنی اداء ایند رگا قرار ویردم ، استرسه گز (البرز)
تا اولارینگ باشینه قدر کیدرمن . سامارده کوره چک یومشم وار ، پارا خود
بر ساعت مقداری توقتار ایسه ، شووقنده آنی هم شاید تمام
ایدرمن < >

یوسوزمه قارشو ، سوزلرینی قبول ایتدکم ایچونهی ، یا که سوزلرمدن
برار معنا چقاروبیی ؟ نه دنر ، قزاروب جلمایوب کولدی ، هم
شادلندیغنی بیلدروب رحمت آیتوب چقوب کبتدی .
ایمدی ، تبمور یول اور نینه پارا خود ایله ، اوفادیه ، طهر ان شهرینه
یوللانچق اولدم . بونلرغه یولدش اولمق ، هر نه قدر اولدن فکرمده
یوق ایدی ایسهده ، سلیمه توتاش آیتدیکی ساعت ایله ، اویلا دمنده ،
قرارده ویردم .

اوزم یالگر ، فرصتم وار ، توکلیم سربست ، بونلر آز کمسنه لرگا
میسر اولور . قدرینی بیلوب دنیا گیزوب الله تعالی ننگ بندهلر نیده
کوررگا تیوشلی . خصوصاً سلیمه توتاش کبی عقللی ومعرفتلو هم
هریچه سوزلرگا استاد کمسنه دنیا ده نادر تصادف ایدلنور ، بوئی
غنیمت بیلوب صحتندن ومعرفتندن استفاده ایلمک لازمدر . قایتدیقم
زمانده مشهور « سرای » شهرینگ غرابهلرینی کوروب بلکه زیارت
ایدرمن . قزان شهرنده بیوک مدرسهده توردم ایسهده ، سلیمه توتاشدن
آلهچق درسلمده کوب ایمش ! . . .

غارلنوب ، کمالت تحصیل ایدلمان ؛ بوکبی یاشلک وقتیده ایکی
مرتبه کلماز

پارا خود مز سامارده ایکی ساعت تورهچق ایدی . توقه ادیغی ایله
ازویشچق یاللاب ، خدمتی کورمک ایچون یوللاندم ؛ لکن کورهچک
کمسنهم شهردن چیتده داچهده تورمقده ایمش . وقت مساعده ایتمارلک
اولدیغی ایچون کیرو پارا خودغه قایتوب خالنی بیان ایتدم . بنم

قالمقلقم لازم، یوقسه بر کمسنه گا الوغ ضرر اوله چق دیدم . بونلر ،
بر آغزدن بز هم قالورمز ، اشکز تمام اولغان سوڭ ، دخی بر گاسفر
ایدرمز دیدیلر . اوشبونڭ ایچون پار اخوددن جمله مز توشدک .

(۱۲) سامار

سامارده غالاؤنوی اورامده الوغ بر مسافر خانه گا دوشوب ایکی نومبر
چاره گا آلدق ؛ برینه خانملریرلشوب ، برینه بن اور ناشدم . خانملر
استراحت ایتمک اولدیلر ؛ بنده آنلر یوقلاب تورولرینه قدر داچهغه
واروب کماچی اولوب ، آربه یاللاب کیتدم . سامار شهرینگ اورتاسندن
اوتوب داچهدن یوروب کیلدم . بن قایتدیغه کون کیچ اولغان
ایدی ، خانلرده توروب چای ایچار گا بنی کوتمکده لر ایدی . بن
قایتدیغم ایله چای ایچدک ، داچهده کوردکلر منی سوزلب بونلر فی
راحتلندردم . سلیمه توتاش ایسه هر جمله منی آناسینه ترجمه ایدر ایدی .
سامار شهری الوغ وگوزل اولدیغندن ، تماشا ایدر ایچون ، جیولب
یوروب ، بغچهغه واردق ؛ بغچهده موزیقه اوینسالنور ایدی . موزیقه دن
لنت آلوب ، داوشندن اثرلنمک بنده بر ایسکی عادت ایدی . کوکلن
اولغان قایغو وحسرتلر مه موزیقه داوشی قدر شفا قایقان نر سه م یوق
ایدی . موزیقه ایله تنمه اولغان قائم صافلنور ، جانم راحتلنور ،
خلقم گوزل وکورکام لنور ، نفسم غبرقلنوب یخشیلنور ایدی . شونڭ
ایچون بوموزیقه داوشنی دکلار ایچون آشغوب واردم ، خانملر هم بندن
قالمادیلر . بغچهده تفرج ایدوب یورگان خلق نڭ حسابنی تخمین ایتمک
ممکن دگل ایدی . بونلر نڭ آقرون ومنتظم یورولر فی ، یراقدن
کلگان ، الوغ دگز دولقلرینه اوشاتا ایدم . بونلرده اولغان آلتون ،
کמוש ، یفاک ، آلماس لر بهالنسه ایدی ، هیچ شبه سن میلیونلرغه
ایر شه چک ایدی . الله تعالی نڭ بعض بر بنده لری اینچوگا غرق

اولدیغی حالده ، ایکنچی برلری ، برکسهك قاره ایکمک گامحتاج اولوب ، باشنی تاش اوستینه قویوب جان ویردیکنی خاطر لب ، خیال دریاسینه باتوب حیران اولمقده ایدم . بر قدر ساعتلر بچقه ده تسلیه خاطر ایدوب ، اورنارمزغه قایتوب یقولرغه یانلق ، تیران بر یقوغه وارمش ایشم ، کوزمی آچدیغمده ایرته ساعت توقز اولمش ایدی . کون اورقاسی اون ایکی ده کیده چک ایدک . آکا قدر دخی بر قدر شهرنی یوروب کورمک فکر نده ایدکمنی خانملر گام آیتدم . سلیمه توتاشنی برگا اولوب چقمق حقنده آناسی بیلدردی . بن هم باش اوستی دیه قبول ایدوب ، برگایوردک . یاللاغان آت من ساعت حسابندن ایدی . ایه پراتور الکساندر ایکنچی نك تمثالنی واروب کوردک . واقزانی هم تماشا قیلدیق . قزان واقزالبینه نسبت ایدلک بیک غلبه لک ایدی . بیوک سیبر یولینگ باشی اوشبو واقزال ایدیکنی سلیمه توتاشغه آیتدم . بوندن اون ایکی ساعتک سفر ایدلمسه ، اوفاشهر نده اولنه چق دیدم . سلیمه توتاش : « درست ، فرانسن عحررلری یازدیغینه کوره ، بویول ، دنیاده ائل اوزن یول اوله چقدر . ۱۸۹۹ نچی ییلده تمام اولوب - پورت آرتورغه بیتوب توقتلاچقدر . اوزنلغی ایسه مسقوادن (۶۰۷۰) انکلوزمیلی اولوب ، ساعتک اوتوز دورت میل یوردکده مسقوادن پورت آرتورغه اون کوندن آز آرتقده وارلور . بویول سببندن روسیه گامخت و بایلق ایشکی آچلور » دینی . آت و آربه دن توشوب ، بر بولوارغه کوردک ، قار شومزغه قهن بولمه سی چقدی . ایچینه کروب اوتوروب قهن سورا دق . ساتوچپسی ایسه ، اونیش یاشارنده اولسه کرك ، بر قز ایدی . سلیمه توتاش غه بو قزنگ مسلمان هم ترکی ایدیکنی بیلدرم . سلیمه توتاش ، بو قزدن اوشبوسوزلرنی سوزار ایدی ، بنده آرهلرنک ترجمانلق ایتدم .

— آدل نیچوک ؟

- بی بی فخر النساء بانو .
- نه ایچون بوندای اوزون آد قویغانلر ؟
- بیلیم ، لکن بنم اول آدمنی آیتوچی یوق ، بلکه قسغار توب
« فخریه » دیلر .
- آناڭ و آناڭ وارم ؟
- آنام کوبدن وفات اولغان ، بن بیلیم ، آتام اوشبوشورده داچه ده
قمر یساب بوند کیتوره در ، بن ایسه شونی ساتامن .
- قول هنر لری بیله سنمی ؟
- اوز کولکار منی اوزم تگه در ایدم ، بوشورگا کله گناچ خواجه خاتونندن
اویق بایلرگا اوگره ندیم .
- اوقورغه ، یازارغه اوگره ندگمی ؟
- دورت قش سبق غه یوروب ، هفتیک ایچی تانی باشلاغان ایدم ،
آندن سوڭ بونده کیلک ؛ یورت خدمتی کوب اولغان سبیلی
سبق غه یوری آلام ؛ یازه بیلیم . اما بنم زینب اسمنک برسنگلوم
بار ، اوقیده بیله در ، یازاده !
- زینب سوڭ ، سندن کوب و اوزون عمر اوقودیمی ؟
- یوق ، باری ایکیگنه قش اوقدی .
- سن دورت قش ده بیلیمگان نر سه لرنی ، زینب سوڭ ، نیچسوک
ایکی قشده بیلدی ؟
- بز اولده وقتمرده اوقوغان ایدک ، اول وقتده بویا ئا اوقتولر یوق
ایدی ، بلکه اوللرده بوکونده هم یوقدر . اما زینب بوشورگا کله گانهز
سوکنده یا ئا ترتیب (بئک اوقومق) ایله اوقودی . شوننگ ایچون
ول یازارغه هم اوقورغه اوگره ندی . طهارت و نماز تیره لرنی هم بیله در .
ابن اوزمده ، نماز اوقورغه اوشبو قش ده غنه زینب دن اوگره ندیم .
سلیمه توتاش ، کون اوزن اوتور سه ده ، بوقز ایله سوزلشک دن

بالقاپق دگل ایدی . ساعتنی قاراب ، قایتور غه وقت اید یکنی بیلدر دم .
فخریه ننگ اد بلی جوابلر نندن وانصافلی هر کتندن خوشنود اولوب ،
سلیمه توتاش : « دنپاده آلتون اوله چق کهمسنه لر ننگ کویسی ، لازم
تربیه کوره آلهاد قار نندن توپراق اولوب یرده قالالر . بیچاره بوقزده
شونلر ننگ بریسی ایمش » دیدی ، واوزی ننگ سومکه سنی آچوب ،
ایکی دانه آلتون یوزک آلوب بریسی اوزینه (فخریه گا) وایکچیسنی
زینب گا دیب ویردی . فخریه گا قاراب « بوپولا کلر منی اولگاچیه
ساتما گز ؛ (. . . .) ننگ یادکاری دیب عمر گز بوپونچه ساقلا گز » دیدی .
اوشبو وقتده کاشکی فخریه نی کور ساگز ایدی . یوز کلر فی قولینه
آلوب ، شاد لغندن کولر گاده بیلدی ، یغلار غه ده !
قدرینی بیلور لک تشیگا اینز گولک ایتمک قدر . لدتلی اش اولان سه کک
بیزده قوزغالوب کیتدک ، قزده عجب ایدوب حیران قالوب آردمزدن
قاراب قالدی . بقچه دن چقموزده لیمون و افلیسون ساتوچیلر غه توقالاق ؛
جهله سی مسلمانلر ایدی . بر لیمون ساتار ایچون اون مینوت سوزلر گا
حاضر لر ایدی . هر بر سندن اوچار بېشار لیمون و افلیسون آلدوق ، قوانوب
رحمت ایتلر ایدی . سلیمه توتاش ننگ اراده سیننه بنا « قزان » اسملو
مسلمان مگازینینه کردک . بوزده ایسه اهل اسلام خاتونلرینه خاص اولغان
هر تورلی کیوملر ساتوله در ایمش . مگازین ، روس مگازینلری روشن غایتن
قیمیزومزین ، همده خادم لری یخشنی کیوملی و ادبیلر ایدی . اگر ده بیز گا
نرسه کویستر و چیبسی « تقصیر سرلر کملر اوله سرز ؟ » دیوسور مغان اولسه ایدی ،
برنجی در جده کور کام تجارت خانه دیه حساب ایدر گا مجبور اوله چق ایدک .
بونگ ایله برابر آیاق کیوملر ینگ نومبر لری اوله ادیفی آیورم بر قصورلق
ایدی . سوز اوز ایماسون ، سلیمه توتاش اوزینه قاپق و باشقه کیوملر
آلوب ، آچه ویروب ، چقدق و پار اخود کیلور گا وقت یخ کنندن آشغوب
مسافر خانه گا قایتق .

سلبه توتاشنی آناسی حضورینه آلوب واردم، اوزاق بر سفورده یوروب
 قایتقان روشن شادلنوب قارشولاب آلدی . بوالوغ وگوزل شهرنی کوستر
 دکم ایچون بنگام رحمت ایتدی . اشلمزنی بتوروب جمله مز ایکی آربه
 ایله پار خودغه واردی . بزنی آلوب کیده چک پار اخود کلمش ایدی ؛ لکن
 کانغورده غلبه لک دگل ایدی . بیلیت آلوب « سامولیت » شرتینگ
 « پوشکین » آدلوپار اخودینگ برنجی درجه ایکی نومبرینه یرلشوب، بر ساعت
 قوزغالوب کیتدک .

(۱۳) اصول جدید (*)

اوتکان فصلده ، سمارنگ بر طرفنده اولغان داچهلرنگ برینه واردیغنی
 یازمش ایدم . مذکور داچده کوره چک کمسنم ، قزاننده وقتیک کوب
 ایندکولکنی کوردکم، حسن نامنده الوغ بر سوداگر ایدی ؛ عاقله سی ایله
 اوشبوداچده اقامت ایده ایدی . جای اوتکار ایچون داچه (صبیغه) لرکا
 چقمق بوسوگ زمانلرده بر عادت حکمینه کوردکی معلومدر . بنی کوردیکی
 ایله شادلانیدیکه تعریف ممکن دگلدر . بودرجه ممنونیتی چهنیدن آزادلق
 یازوی کتورلدکنک ، یاکه اونبگ تنکه فائک خبرینی ایشتمیکنک یا اولور ،
 یا اولماز . استر خانغه سفر ایتمکده وقتهم آچتی بر ساعت مقاداری ایدیکنی
 بیان ایدم .

حسن آغای یخشوی ومنصف برذات ایدی ایسه ده ، یاشلکنک لازم تر بیهنی
 آلمقدن محروم قالدیغنی ایچون . قصور لقی هم کوب ایدی . بوجمله دن اوله رقی
 بعض بر سوزلرگا هیچ تحقیقسنز (اصلنی بلهای) ایاروب ، تمام توغری
 اعتقاد قبلور و خلافتنه سوزلگان اولور ایسه . بار قوتنی صرف ایدوب ، رد
 قبلور ایدی . بایلغی سایه سنک سوزی غلق آره سنده قوتلی اولوب یورر ؛

(*) حوقاعده سینه نظرا بوجملهقی « اصول جدید » دیه تمبیر ایتمک لازم ایسه ده ، بوکبی قاعده لر
 ترکی اجتماعنده شایع اولانلرده رعایه ایدلمدکندن اصول جدید حالهجه یازدق .

نادانلغی شوملغندن سو قر کمسنه مثالنده بر یولغه کر دکیدر، سوگی نه اوله
چغنی بیلماي، کشی سوزنی دکلامای وار راییدی . اصول جدید ایله درس
اوقتمنی انکار ایدوی هم اوشبو قصور لغی سببندن اییدی .

اصول شریعت ایله هیچ اشنا اولمادیغی حالده ، اوشنداق اصول تعلیم
(پیداغوغیکه) دن کامل خبر سز اولدیغی حالده ، بوکبی عہوم غه عائد
مسئله لرنگ بعمینه کر شوی ، علم و عقل اهللری ایچون الوغ بر بلا حساب
ایدلنسه ده ، یاننده یورگان یارتی و مسلک سز ملالر ایچون تعبیر ممکن دگل
درجه ده اولوغ راحتک اییدی . بوملالر ، حسن آغلی غه ، هیچ بر دلالتی
اولغان عر بچه سوز لر نی یوز تور لی یا گلش اوقوب ، کتاب شولای آیته ،
کتاب بولای قوشه در ، دیر لر اییدی . حتی که رسول اکرم افندمز (صلی
الله علیه وسلم) حضر تارینه افتراء ایدودن چبر کنمای ، حدیث اوشبونگ
ایله بیوره ، دیه ، حدیث اولغانلر نی ، یا که حدیث اولسه ده ، اصل مسئله
ایله مناسبتی اولغانلر نی سوز لب سن آغاینی اشاندر لر اییدی . اوایلغان
کهنه دنبا ده نه استسه شوئی قیلور ، اما یارتی ملا ، اوزی قیلو ایله گنه قناعت
ایتمای ، باشقه لر دن هم قیلدر !

حسن آغلی ، آتام حضر تارنگ دوستی ایهش . شونگ ایچون قران ده
تور دیغم زمانده یانینه وارر هم لازم حر متنی ایدر ایدم . اصول تر بیه حقنک
سوز سوز لشور گا اهل و مخاطب دگل ایدیکنی بیلدکم ایچون ، بو خصوصک
اولغان سوز لرینه قوشلماز ایدم . معناسز سوز لر ی ایله باشمنی آغر توندن
خلاص اولور منبتی ایله سوز نی رد ایتماز ایدم . بن ایسه آز بیلوچیلر سوز
ندن دگل ، اوز لرینی برنجی عالم دیه اعتقاد ایدوچیلرنگ ، بو اصول
جدیدنی انکار ایدوب سوز لگان جهله لرندن برشیء ا کلاماز ایدوم .
سوز لشور گا مجبور اولدیغم وقتلر ده « شریعت مز ، علم تحصیل ایتمک ایله
بیوره در ، بو بیور قنی اور نینه کتور مک فرض در ، قرآن هم حدیثلر ده
ایسکی اصولده یوق ، یا کاسیده ! ، بر وقتده ایسکی اصولغه یا کادیر لر

ایدی ، کبله چکده بلکه بویاگا اصولغه هم ایسکی اصول اسمی ویرلور ، چونکه دخی یکلویاگا بر اصول دنیاغه چقمش اولور . هج فرض اولغان ایکی کمسنه ، آت آر به ایله وار مقمی تیوش ، یوقسه ماشینهغه اوتور مقمی تیوش دیه نزاع ایدشولری نه قدر کولکوبر اش اولور ایسه ، اصول جدید حقنک اولغان نزاع ده بعینه شوئنگ کبدر ؛ بنم بیلدکم اوشبودر ؛ خطاسنی کورگان کشی در ستلر . « دیمکدن آرتقغه اوتماز ایدم .

بودفعده ، حسن اغای ننگ اصول جدید بختنی چقار وندن قورقوب ممکن قدر تیر کیتمک ایچون تدبیرلر قیله ایدم . خصوصاً تیر قایتوم حقنک سلبیه توفاش تنبیه ایتمش ایدی . شولای ایسه ده حسن اغای سوزنی قبول ایدوب چای مجلسینه اوتوردق . حسن اغای سوز باشلاب دیدی :

— « ارینبورغ شهرینه واروب کبلم م ، مکتب لر نی یوروب کوردم ، قزلر مکتبینه ده واردم ، قزلر ننگ اوقوهم یاز و بیاولرینه عجب ایتدم . کوبسی اور امده دبلیچیلک ایدوب یوروجی دن عبارت اولغان قزبالالر ایمان ، اعتقاد و علم حال بیلگانلر ، و بوندن اوستون نقش و چپکش کبی قول هنری اوگره نگانلر ، ایدی اول بالالرشه رزق ایشکی آچلغان . ایر بالالر ایسه دخی گوزل روشک تریبه ایدالگانلر ، بونلرغه نسبت ایله بزنگ بالالر من ننگ عمر لری ضائع ، و توتقان مصارفلر مزهم اسرای ایش »

— « وقت اوتدیکمی یوقدر ، بوندن سوگ بالالر گز عمر لرینی شاید اسرای ایتماز سز »

— « بویله ترتیب ایله اوقوت مقده بالالر ، معلم و خلفلر ، ایچون فائده کوب ایش . نه ایچون بونی بعض بر کمسنلر مز انکار ایده لر ؟ »

— « بویله شیلر دنیا ده اولدر ، بر آی مقدم سز هم انکار ایدک گز »

— « بن ایسه حضر تلرگا ایاروب منع ایتکده ایدم ، دیمک که آنلر هم فائده سنی تجر به ایدوب قاراما دقارندن و بیوشلی ایدکنی بیامد کلورندن منع ایده لر ایش »

— « کاشکی فائده سی وار ایدیکنی بیلدکرنندن انکار ایتسه لر ایدی ، بلکه برکون اولور ، فائده سنی بیلور لر و انکار لرندن قایتوب اوکنور لر ایدی . تأسف اورنی شودر که : سز لر ، آنلر غه ایاروب انکار ایتد کترده ، آنلر فائده سنی بیلدکری ایچون انکار ایتد کربدر »

— « آکلامادم »

— « بونده آکلمازلق درجه ده بر مشکلکده یوقدر »

— « اصول جدید (ترتیب و نظام) ایله او قوت منقده فائده کوپ ایدیکنی بیلدکری ایچون ایده لر ، بدعت و شریعت ، کاخلای دیه خلقغه تعلیم و تلقین قیله لر ، شویله می ظن ایده سز ؟ ۰۰۰ »

— « تمام شویله »

— « بواش ده آنلر ایچون بر فائده کور لمایدر ، شونگ ایچون دخی آچق آیتو کزده ، بنده بر شبه دن خلاص اوله یم ۰۰۰ »

— « فائده سنی اقرار ایتد کری حالده ، او قتمازلر ایسه ، خلق طرفندن کوپ طعن اولنه چق ، هم ده مدرسه لر نده شاگردده قالمه چق . اگر ده او قوت منق اولسه لر ، کوبسینگ بونگ ایله آشنالقی اولمادی ایچون ، باشقه لر دن اوگره نمک لازم اولنه چق ، کندولرینی هر وقتده خلق دن بر باس قچ یوقارو توتمنده اولغان ملالر ایچون ، بویله چیت کمسنه لر دن تعلیم قاعده سنی و تربیه اصولنی اوگر نمک ، بر عار لکدر که دنیا ده نظیری اولماز . بغداد ، بصره شهرنده اولغان علامه لر و مجتهد لر دن یوز لر ایله نقل ایدلنور که لازم جوابنی ویر مکدن عاجز اید کرفنی اقرار ایتمشا لر . و بوکونده شهر تاری دنیاغه تارالغان پروفسور لر واردر که نیچه خصوصه بیلد کرفنی سوز لب تور مقده لردر . امانیچه یلدر دن بیر لوقز انده ملالر مجلسنده اولمنده ایسه کنده — بومسئله منی بن بیله آلمایمن — دیه اعتراف ایدوچی بر ملانی کور مکان اولسه گ کرک . یوقار وده بیان ایتد کم ایکی تور لی قور قچ ننگ هر ایکسندن خلاص اولمق ایچون ، اصول جدید فائده سنی انکار ایتد ک

و شریعت آقا خلاف کو ستر مک قدر قولای یول، و فائده لو وجه تصور اول نماز .
 — « آکلادم . بالار من فک عمر لرینی تلف اولمقدن ساقلامق ؛ آنلرغه
 فائده لو علملر او گره دوب ، گوزل تربیه ایلمک ، گوکللر نی علم و کورکام
 خلق غه رغبت لندر مک ؛ بایلقلر من نی فائده لوروش ایله اسلام ملت ایچون
 صرف ایتمدر مک کبی ، کمالت و سعادتلردن بز لر نی محروم ایلدوب
 قالدروچیلر (محروم قالور غه سبب اولدوچیلر) هر وقتده دسترخانمن
 یاننده اوتوروب نعمتلر من نی آشاوچی ، زکات و صدقلر من نی آلوب
 کبسه لرینه سالوچی ، عالملر من ایسه . بونی ایسه بو وقتده کشف ایتم
 (بیلدم) . بو عالملر نا ایاروب نه لر سوزلهدام ، و کملر نی رتجه مادم .
 الله الله !

— « عالملر دیه تکرار ایده سز ، بو اورنک ایسه ملالردیمک مناسب در »
 — « مرادم ملالردیمکدر ، لکن عالم ایله ملا آره سنده آیورمه اولماز
 سه کرک »

— « بالعکس قافی تاوی قدر فرق واردر ، هر عالم کمالدیمک درست
 اولسه ده ، هر ملاغه عالم دیمک جائز اولماز . عالملر ننگ مساکری عالی ،
 خدمتاری آغروشر فلی ، الله تعالی ننگ رضاسنی امید ایلدوب ، خلق فائده سنی
 هم کوز ادوب حرکت ایتمک برنجی مر ادلری اولور . شو ننگ ایچون بونلر
 هر وقتده حرمتلو و امنیتلو ذاتلر اولورلر . اما شریعت اصللرندن خبردار
 اولمغان حالده ، اندن بوندن ایشکان سوزلری ایله گولتی چقاروب
 تشویش سالوچیلر ، عالم دگل ، ملالردر . آدم اوغلی هر نه قدر آن فهلی
 اولسه اولسون ، عمل لرینی و اشارنی کوروب و حاللر نی تجربه ایلدوب ،
 عالم ایله ملانی ایوروب بیلور . مثلاً ارینه بورغ غوبر ناسنده (ولایت ننگ)
 بوز اسلام قر به سینه ، مکتب اسمینه لائق برشی اولمادیغی حالده ، آغز
 آچمای و بر کلمه سوز ایتمای ، راحت یورکان ذاتلر ، هر قر به ده ، مکتب آچلوب
 ایمان اسلام ، اوقومق یاز مق ، علم حال کبی شریعت حکملری ، هم تحسین اخلاق
 کبی اصول معیشت آقا فائده لونرسه لر نی او گره درکا ، باشلان دیغنده

اسلام و شریعت نامینه اولهرق ، هر طرفدن داوش ویررگا ونداقیلور غه باشلادیلر . نه بیوک همیتلی کمسنه اروبدهت دن قور قوچی ذاتلر ایملر ! ! ! ! !

بونلر عالملمی ، یا که ملا لرمی ، یوقسه کلپا باشقه لرمی ! ! ! ! ؟
عقللی کشیلر اوزلری بونلر حقنده بر حکم ایدرلر »

بوخصوصده اولغان مذاکره لرنی بولوب ، (توقتادوب) کبدر ایچون حسن اغای دن رخصت سورادم . استر استماز اذن ویردی . کور شوب آر بهغه اوتوروب کیتدم هر نه قدر قوانمادم ایسه ده ، حسن اغای ننگ اعتقاد و فکری آله شوینه عجب ایلوب ، بر خارقه دیه حکم ایتمکن ایدم . ایچمه اولغان فکر لر ایله مشغول اولوب ، مسافر خانه گآ قایتوب یتمدیکمنی بیلمای قالدیم .

(۱۴) دخی سفر

پاراخودده الیک مجلسینده ، سلیمه توتاش غه پاراخود ننگ اسمینی و بیلدکم قدر « پوشکین (*) » ننگ ترجمهء هالنی سوزلدم . بونی ایسه غایتمده لندیلنوب دکلا دی « اوزلری ننگ معروف کمسنه لرنی و خصوصاً شاعر و ادیبلرنی اونتمادقلری ، روس خلقی ایچون شایان افتخاردر ، سعدی ، فردوسی ، کوهر بیکم ، کوکب ، فضولی ، کمالی ، کلشنی ، کاخنی ، کلامی ، قاسمی ، فکری ، فاخری ، کبی ، پاراخودلر غه اسملرینی نقش ایدرلک ذاتلر بزده هم واردر . نه کبی الوغ و بهالی پاراخودلر غه بو اسملر قویلتور ایسه ده ، یوزلرنی قزار تمارلر ایدی ؛ لکن بزده پاراخودلر یوق « دینی . بوکافار شو ایسه بن : « بزده پاراخودلر ده یوق ، شاعر و ادیبلر ده یوق ، باشمن تئج ، جانمن راحت » دیدم .

ساماردن ، باکوکا قدر عمر مزیش تولدکن آرتق اولدی . باکوکا یتمدکمزده خانملر اوز خانهلرینه و بنده معروف بر مسافر خانه کا توشدم .

(*) الکساندر پوشکین ، مشهور بر شاعر و ادیبدر . اوتوز سکر یاشنده وفات ارلدی .

استر خانده شهر گاجمه اداق ، ایالکر اتل بار اخودندن دوشوب دگن پار اخودینه
 بندک . باکو غا قدر اولغان وقتلر خوش کیچدی . پار اخود سفری ننگ
 اورا قلقندن دگل قسقه لغندن ، جانم بر قدر راحتسن اولقان ایدی .
 پوشکین ده ، اوست وباشلری یخشی غنه کبوملی ، مسلمانلر کوب
 کورله در ایدی . بونلر ایسه هر منزله کوبایمکه و اور چمکه ایدی .
 بر سنی اولاق توغری کیتوروب ، قایده وار دقلرنی و کملر اید کلرنی
 سوراشدم . استر خان غه اولیا زیارتینه واره من ، الله تعالی قبول ایتسون ،
 دیه جواب ویردی . بوکمهسنه نی یخشی غنه اعتبارلی روشلی کورد کم
 ایچون : اوز قریه گز قبر لکنده ولی اولنهای ، اوشبو قصد ونیت ایدوب
 وارغان کمهسنه گز ننگ ولی (ولی دیمک جناب الله ننگ دوستی دیمکدر)
 ایدکنی نیچک بیلدگ ! و زیارت ایدر ایچون بو قدر مسافه لر و بو قدر
 مصار فلر توتوب یور مکاشل فی عبادت دیه کمن ایشتمگ ! اوتورغان
 یر کدن بر ایند گولک ایدوب ، اوشبون یاز تینه وارمقده اولغان کمهسنه گنا
 هبه ایتسهگ ، ثوابی وارماز ویتشمازی دیه ظن ایتدگ ! قبر بجاور
 لرینه و ندر هم صدقه آشاپیلرینه و برر ایچون یوکلای وارغان اچمهگ ایله
 برار بالاغه علم تحصیل ایتدر ایتسهگ ، یا که نیچوک اولسه ده علم بولینه
 صرف قیلور اولسهگ ، ثوابی آز می اولور دیه گمان ایتدگ ! بنده
 بر قدر عهر منی علم بولنده کیچوردم ، لکن الله تعالی مضرتندن سورالنه چق
 حاجتلرنی اولکار حضورینه وارب سورار غه تبوش ، یا که اولکارنی
 اور تاغه قویلسون و واسطه ایدلسون ، دیگان سوزنی کورمادم . پیغمبر من
 آرقلی خبر اولمغان صورتده بر کشینی تعیین ایدوب ، بوکمهسنه الله تعالی ننگ
 دوستی یا که دشماندر ، دیه حکم ایتمک ، الوغ بر ادب سز لک اش دیه بیله در
 ایدم دیدم . لکن یار تی پار اخود اهل اسلام بویله بر نیت ایله یورد کلرنی
 بیلدکم ایچون کوکلمه اولوغ بر شمه توشدی ، بو حالکا عجب ایده باشلادم .
 بوسوز لرمه قارشو قاننی قز در مادی و آچولنهای ، شولای اولسه ده ، کوکلتندن
 بکاجواب اولهرق ، او قول از ، علمگ یتهمان ، باشل یاش ، دنیا کور مگان ،

دیه فکر لدیکی معلوم ایتدی لیکن بنم بو سوز لرم سوکنده ،
هر وقتده باشنی قاشودیغنی ، وسقالی ایله اوینادیغنی کوروب ، کوکلینه
بر حساب نوشدیکنی ظن قبلور ایدم . وبوسبیلی فتواسورمادیغی وجواب
ویررگاده مجبور اولمادیغم حالده ، شریعت اسمندن برسوز چقار دقمه
اوکنورگا واوز اوزمه شلته ایدرگا باشلادم . پارا خود خلقینه عتیب منصبی
ایله تعیین ایدلمکم حالده بویله سوز سویلرگا حقم یوق ایدکنی بیله
توروب ، لای ایتدکم البته الوغ بر غطألق ایدی . عصر داشلار مزدن
« اداب معاشرت » خصوصتک یازغان رساله لری ننگ برسند « واغون ،
پارا خود ، واقزال کبی اورنارده دین مسئله لرنده منظره ایدشمک
هیچ مناسب دگل « دیه بریسی یازمش ایدی ؛ مگرده توغری ودرست
سوز ایش .

خانملر حضورینه واروب ، هر وقتده مجلس ایدر ایدم . بونلر ننگ
لدتلی صحبتلری ایله موکلی و بیوق کوکلمنی یواتور ایدم . بعض وقتده ،
سایه توتاش بنم ایله بولمه دن تشقه چقوب یورر ایدی . بونلر هر مرتبه
سند آناسندن اذن حاصل قبلور ایدی . آناسینه اولغان اطاعتی ، آکا
اولغان عرمتی ، آکا اولغان اخلاص و عبتی ، هیچده تعریف ایدلنور گامکن
دگل ایدی . بالاسندن عرمت امید ایدچک آتا و آنا ، بالاسنی تر بیله ایتمهکن
قصورلی اولماوسزلغی لازم اولور ایش ! « نه ساچسهگ شونی
اورورسن » دیه بابالار مزدن یادکار قالمش سوز ، غایت توغرو بر حکمت
اولسه کرک .

سلبمه توتاش ایله اولغان سوز لرننگ خزینه سی و بختلرننگ سرماییه سی
یتیمک وتوکنمک اهتمالی یوق ایدی . علم ، ادبیات ، حتی که بن لائق اهلی
اولمادیغم حالده سیاست ، زراعت ، تجارت ، بابالرنده لای ایدر ایدر
(الله غه شکر ! نیچه ییللر قزان شهرندک الوغ بر مدرسه ده تحصیل ایدوب ،
برقز ننگ سورلگانلرنی آکلار ، یا که آکلان کمنه مثالنده دکلار قدر

کمال کسب ایتمهش ایشم !) عربلرننگ ایسکی ویا کاهال لرینی ، بربری ایله اولغان سوغشارنی ، کوزل عادتلرینی ، شاعر وکاهنلرینی ، اوشنداق خلیفه لرماجر لرینی ، ادیب و نظر یقلرننگ قزقلی واقعه لرینی سوزلشور ایدک . مصر القاهره نلگ تارئخنی ، اهاب سینل عادتلرینی ، مکتب و مدرسهلرینی ، کتبخانه و مسجدلرینی ، مشهور بنالرینی ، ابوالهول ایله اهرام لر حقننه اولغان غرافات ، اوشنداق عقل غه موافق اولغان فکرلرینی ، عرب ، قبطی لرننگ ترکلیکلرینی ، حتی که توی وکیلون کوچر ولرینی ، اوشنداق فلاهلرنگ جمله یخشوی و بوزوق احوالنی بر قالدیرمای سوزلر ایدی .

بستانی ، شیخ نصیف الباز یچی ، احمد فارس شندیاق ، محمد بیبرام ، عبد الله ندیم ، جمال الدین الافغانی ، طویرانی کبی زمانه نلگ بیوک مؤلفی و محرر لرندن ، اوشنداق زینب خانم ، عائیشه خانم (*) ، وردة خانم ، زینب فواز خانم (* *) ، کبی مشهور ادیبه لر احوالندن معلومات و یروپ بنی راحتلندر ایدی . بوکا قارشو اوله رق بنک خواجه نصر الدین لطیفه لرینی حکایت و ترجمه ایدوب ، تو تاشنی کولدر ایدم . (بنم ادیب لکم خواجه نصر الدین لطیفه لرینی بیلمک و سوزلمکدن عبارت ایدی) آره مزده اولغان عرف و عادتلرینی هم بیان قیلور ایدم . بونلرینی ایسه اوشبو کیله چک بابلرده آیورم آیورم یازمه ز .

(۱۵) شیعه لر

سلیمة توقاش ، اوزلرینه یولداش اولدیغمدن ، ممنون اولوب اولمادیغمنی آکلار غه اجتهاد ایتدیکنی بیلور ایدم . مختلف وقتلرده تورلی اصول ایله بونی استفسار قیلور ایدی . شوکا کوره بر مناسب وقتی ایله سفر مدن کامل ممنون . اکرده شیعه لردن قور قوم اولمازسه ایدی ، گویا اجماع غه وار دیغم مثالنده بولنور ایدم ، دیدم . و بونی تأیید ایچون ، آچولندرمان

(*) حلیة الطراز آدلو کتاب نك مؤلفه سی در .

(* *) الدرالمشور فی ربات الحدور کتابی نك مؤلفه سی در . بو کتاب مطبوع در .

وقر درماز روشده ، شیعه لر خصوصنده یاشدن بیر لوایشتمکم سوز لرنی ، ظلم وتعصبلرنی ، خاطر منده قالغان مقدار چچه حکایت ایتدم . بوگا قارشو آیتولنه چک جواب لرنی گویا اولدن حاضر لب قویهش مثالنده سلیمه توتاش سوزگا کر شوب بویله دیدی :

« سنیلر ایله شیعیلر ، اسلام دیگان آنانگ ایگز بالالری ایدی ؛ آره لرنده باشهلق یوق ایدی ؛ آره لرنده ، اعتقاد خصوصنده اولغان آیورملق ، ایکبسنی ایکی فرقه ایدوب سانارلق مرتبهده دگل ایدی ؛ چونکه سنیلر ایله شیعیلر آره سنده سبب افتراق حساب ایدلگان نقطه ، اهل حدیث ایله اهل کلام آره سنده اولغان مخالفه ننگ اوندن بری قمرده دگل ایدی . لکن عباسی خلیفه لرنگ توتقان سیاست و پولتیقه لری بو ایکی قومنی بر برینه دشمن ایدوب توتهمنی و شیعه لرنیک یاوز منهدن سانالمقنی اقتضاً ایتدی . چونکه شیعه لر آره سنده هر عصرده خلیفه لک منصبینه اوتور رلق کمسه لر بولنور ایدی . اهل کلام آره سنده بوکبی ذاتلر کور لمه کنندن بونلرنگ اهل حدیثکا اولغان خلافقلری اعتبارغه آلمادی . شونگ ایچون شیعی ایله سنیلر ننگ بر بری هفتنده سوءظننه اولمقلری یالکز سیاست نقطه سنندن ایدی . حتی که اوشبون نقطه قوتندن توشدکنده مشهور نادر شاه زماننده بو ایکی فرقه بر برینه یقین اولورغه حاضر لتمشلر ایدی ؛ لکن اهل اسلامنگ تویان کیدولرینه حقیقی سبب اولغان (افتراق) دیگان الوغ دشمن ، بوگایول ویرمدی ؛ سنیلر نه قدر اخلاقی و یخشلی مسلمانلر ایسه ، شیعیلر هم بویله در ؛ بیک قور قنچلی بر کونده الله تعالی حضرتی حضورنده جواب ویره چکاری خاطر لرنده و بونگ اوزرنده اعتقادلریک تام در ؛ لکن نه چاره که ، بعض کمسنه لر ، اوزلرینگ شخصی فائده لری ایچون ، بونلرنی بر برینه دشمن ایتدیلر ؛ بونگ ایله برابر نه قدر گناهسن و مظلوم قانلرنی توگوب ، یلغهر و شنک آغز دیلر ؛ علم تار یخدن خبر دار کمسنه لر که بواجمالنک تفصیلی آچق معلومدره بوایسه یالغوز بنم اوز فکر م اولمای سنیلر ایله شیعیلر

آره سنده اگل مشهور و بو کونده اسلام عالمنده اسپاری حرمت ایله یاد
ایدلمکده اولغان حرمتلو عالمرنگ فکریدر. حتی که اهل اسلام آره سنده
حاضرنده افتراقلرنی بتورمک و مقدم زمانلرده اولغان افتراقلرنی
گیزلی سروسبیلرنی خلقغه فاش ایدوب بیلدرمک ایچون، مصر شهرنده
(الاعتصام بحبل الله) اسمند بر جمعیت تأسیس ایدلمشدر؛ بصیرت و اعتبار
صاحبلرندن کوب عالمر، مذکور جمعیت گامنسوب اولدقلری کبی،
علم و معرفت اهلندن اولغان خاتون و قزلردن بر فرقه هم شو جمعیت ننگ
اعضالردن اوامشدردر »

بر قز آغزندن بوکبی، کز کلو و نازوک سوزلرنی ایشتمکده،
ادیسون فونوغرافی واسطه سیله باشقه بر اورندن سوزلنوینه عمل ایتمیه باشلام.
قرانده اون سنه توروب، دنیا احوالندن هیچ خبرم اولمادیغی، و اورننگ
اسلام عالمندن هم دوشده کورگان مرتبه ده معلوماتم یوقلغی بنم الوغ
بر قصورمدن اولسون! لکن قرانده شهر تلی عرشکا چقان عالمرده
وار ایدی، بن ایسه هر دائم بونلر حضورنده اولدیغم حالده، بوکبی
اسراردن نه سبب ایچون بر آرنه اولسهده ایشتمادم! عجایب!!

بوننگ سوزلردن، نیچه سنلر عمر منی صرف ایدوب، اوقعات
کتابلرننگ کوبی بختاری قوتندن دوشه چکنی ظن ایدوب قورقه ایتم.
شبعه لر حقنده اولغان سوؤظنلرم بر قدر یومشامکده ایدکن هم اوزم سیره
ایتم.

بوغصوصده اولغان بختلرنی برچی دفعه ایشدوم اولدیغی سببلی
غایت دقت ایتم، و بر مرتبه سوزلشمک ایله قناعت ایتمای، نیچه کره لر
سوزلشدم؛ لکن هر دفعه سنده سلیمه توتاش آغزندن تحقیق و درست
مطالعهلر توگدر ایدیکه، توغروسی سلیمه توتاشنگ بر علم دگری ایدکینه
قناعت ایتم.

(۱۶) ترکی قوملری

سلیمه توتاش بوملاکتده اولغان ترکی قوملری هقنک خبر و معلومات سورامش ایدی . اوزم ترکی و دیلم ترکی اولدیغندن باشقه ، بوخلقنک او قغان برکشیمی اولدیغم ایچون بوندای سوزنی بنمن سورامقی البته اورنسز دگل ایلی . خصوصاً ، قبیلهمنی بیلهایم دیمک اوزمنی بیلهایمن دیمک ایله بر درجه ده اولوب ؛ بوسوز ایسه ، دگل او قغان شا کرد ایچون ، بلکه او قغان برادم ایچون بیوک عارلک والوغ همیتسزلک ایدکی معلومدر . لکن نه چاره ، بویله بر عارسزلکگا بن مبتلا اولدم . چونکه بیلهایدر ایدم ، مکتبه اوتکارمش کونلر منگ هر ساعتی تحصیلده اوتکارمادم . بلکه تیک یورگان ، بوش تورغان کونلر مکوب اولور ایدی . کاشکی اوشبو ساعتلردن بر آز لرنی علم تاریخ ، علم نسب کبی نرسه لر ایله شغلانگان اولسه م ایدی ، اوشبو کونلر بر قز حضورنگ ملزم (اویادلی) اولوب قالماز ایدم . حالبوکه بوندای علملرنی بیلهک ، عقلنگ نورلانیینه و آچلوینه سبب اولدیغنی معلومدر . اگرده بیلهگان اولسه م ایدی ، بنندن آشار غه سوراماز ، بلکه آشار غه ویرگان بولور ایدی . آه غفلت !

قزان مدرسه سنک برنجی شا کرد اولدیغم حالک ، بیک آن نرسه بیلهایم ، وشبو برنجی سفر من ظاهر اولدی . قووق مثالنگ قاباروب مدرسه دن مدرسه گنا منظره ایدشوب یورد کلر منی خاطر لب تیر لر گا بانوب اویالا (خجیل اوله) در ایدم . کوکله منی باسدر رلق و یواتور لقی بر هنرم یوق ایدکی معلوم اولدی . کرچه درس آلدیغم اسلام علملرنندن ، درس فنلرنندن بر قدر خبرم اولمش ایسه ده ، بونده هم سلیمه توتاشغه تیکلش دگل ایدم . چونکه بنم علم « فلان کتابده بویله آیتدر ؛ فلان کهنه سوزینه قارالغان بوسوز شویله در » دیمکن عبارت اولدیغنی والده ، سلیمه توتاش ، بن آیتکم مسئله هقنکده بعض وقتده اونندن زیاده سوز کوچروب ، سوکنندن عقل ،

تاریخ ، احوال زمان ایله عا کمه قیلوروشو مسئله نل اصلی فلسفه سی ایله
 آیورم آچی کوسترر ایدی . بو مختلف سوز لر دن قایوسی اعتماد قیلورغه
 یارارلق وقایوسی یارامزلق ایدکی اوز اوزینه آچلور ایدی .

قرانده الوغ شا کردوغله اولوب تور دیغم وقتلرغنه خاطر مه کیلسه
 ایدی ، بلکه قایغوم بر قدر یکل هم اولور ایدی . لکن خلفه لکمدن مقدم
 اولغان زمانلرم ، ییل و آیلری ایله کوزم اوکینه کیلوب ، قلبه منی بر لور ایله
 ساچه در ایدی .

مدرسه مزگا کلگان شاکر دلرگا ، خصوصا امام واخوندلرغه آیاق
 اوزرنده توروب مناظره ایتد کلام خاطر مه دوشوب جانمنی راهتسر لندره در
 ایدی . بو نل ایچون بر لرنی باتر لندرغان و تحریض ایتکان خلفه لر گانه
 کبی اوسال دعالم قیلورغه بیلمای ایدم ، نه آیتور ایسه مده آن اولور ظن
 ایده ایدم .

کم بیلور ، کندولرینه آج یر تقج مثالنده یابشقان ذاتلر مز بلکه
 مدرسه مزگا ادب در سخا نسی کور رو تحصیل علمک اولغان قارنداشلری
 ایله گوزل صحبت ایدوب فائده آلور ، یاکه باپانصیختلرنی سوز لر ایچون
 کلمشدر . بو عر متلو اولملر ایله بلبل مثالنده سائر اشوب اوتوره چق اورنک ،
 ال خلقتسر و عقلمر دشمنلر دن کور له چک بر ادبسر لکنی بز دن کوره شار ایه شار .
 ال توبان خلقلرغه خاص اولغان پای خانه لرده ، بلکه می خانه لرده ،
 اوزینه مناسب بر ادب اولدیغی حالده ، علم پور تلمز ده ، و هر بری ملت مزگا
 معلم و موعدب هم استاذ اولوب ، بالار منی قانات آستلرینه جیوب
 کورکام خلق اوگره ده چک کمسنه لرمز آره سنده ، بو کبی ادبسر لک
 اولدیغی ، حتی که بو نل ادبسر لک ایدکننده کور چک کور اولدیغی
 الوغ بد بختلکدر .

بندن معلومات آلورغه موفق اولمادیغی ایله سلیمه توتاش توقتاب
 قالمادی . بلکه فرانسزچه کتابلرنی تیکشدرگا باشلادی . اخبور نک

بر کتابدن اوشبوسوزلارنى بولوب بىكترجه ايتىدى : > تركلر ، توران قومىنىڭ اىلك ايسكىلار نىندىر . ترك قومى بوكونده اوشبو فرقه لارغا بولنەدر : (۱) قرغىز - قزاق . بونلر ، سبىرىدان سىردىياغە ، اورالدان آلتون تاوغە قدر اولغان اورندە تركليك ايدىلر . زىراك و خالقلى كەسنىلر اولوب ، شىعزلر تىرتىب ايلەك عادتلىرى واردر . جەلەسى بيش مېليون مقدار نەدر . (۲) كاشغىر - تركستان تركلىرى چىشى و اطاعتلى ، ترش و اجتهادلى بىر قوم در . (۳) اويغور (چىغىلى ، تركمان ، و باشقىلر) تركلىرى . بونلر ايسە بوكوندە بخارا ، خىوہ ، تىكە خالقلىرىدر . (۴) بلغار تركلىرى . (اتل - خىزىر) بونلر ، قزان و عەوماۋولغە بويندە اوتورغان خالقلىرىدر . اشچان ، سوداگىر هم هنرچان بىر قومدر . مەدنىت آلورغە ، بايلىق و علم تەحصىل ايدىرگا مستەدلر ايسەدە ، معلوماتلى و افكارلى عالەملى اولمادىغى سەبەبلەن ، استعدادلىرى اشسۇر تور مەقدەدر . تىنارلىر كىلوب ، بونلرغە قاتناشوب يوق اولدۇلار نىندىن هم تىنار نىسلىنەن اولغان خانلر حكەمى آستونە تور دۇقلىرى سەبەبلەن ، بو بلغار تركلىرىنە تىناراسەمى وىرلەش ايدى . لىكن اوشبو سوڭ زمانلردە تىناراسەمى بىتوب ترك اسەمى دنياغە چىقىمەكدر .

(۵) باشقىلر . بو تركلر اىلك حاللارنىڭ بىدوئىلك ايلە وقت كىچىررلر ايدى ، لىكن سوڭ زمانلردە ، قىرلەر ناسىس ايدىوب ، ايكىن كىمبەنە باشلادىلر . باسكىر ، باشچىرد ، باشقىر ، جەلەسى بىر قوم ايدىر . اورنلىرى ، ارىنبورغ ، اوقا ، سامار ، پىرم ، قابول و لايتلار نەك اولوب ، جەلەسى بىر مېليون مقدار نەك حساب ايدىلنەدر . توپراقلىرىنى ارزن ساتوب آشامىق ، سوڭرە قەبرىلك ايلە كون اوزدەرق باشقىرلەر عادت اولمشىر .

(۶) غەنمانلىلر . بو تركلر صىبر و غەبىرت ايلە شەھور اولوب ، آرەلر نەك ايسە

عام وادبیات میدان آلفاندور • (۷) یا قوتلر . بو ترکلر سبیریانل
تون طرفندک ترکیک ایدلر • قریم ، قشای ، ایران ، هندستان ، افغانستان
تونس ، مصر ده اولغان ترکلر اوشبو دیدکلر مژدن تارالمشدر •
دین اعتباری ایله ترکلر : بوددی ، شامانی ، نصرانی ، اسلامغه بولنه لر •
باغفار وقران ترکلرندن برمقداری نصرانی (خرستیان) ، قشای
ترکلرندن برمقداری بوددی اولوب ، یا قوتلر شامانیدر . بوندن فالغانلری
اسلام دینندلر • • • •

فرانسز ، یازغان سوز بوندک تمام اولدی • بوسوزلر خواه درست اولسون ،
خواه اولماسون ، اوز قوم وقبله مزحقندک ، فرانسز اثرندن بر ایران قزی
واسطه سبله بو قدر سوز ایشتمکمه هم تعجب هم تأسف ایتمدم . سیاحت نامه
وباشقه اثرلر مطالعه سی سببندن ، هر بر حاله زنی سلیمه توتاشنگ بیلدکینه
شبهم قالمادی . شونگ ایچون سوز چقار ایسه هر بر حاله مزحقندک توغرو
سوزلرگا قرار ویردم .

عیبلو ایدلنوب کلتورلرگان برکمنه نی ، الوغ محکمه حضورندک عیبسن
کوسترر ایچون اجتهاد ایتکان دعوا وکیللی (ادواکات) مثالندک ، فرانسزنگ
> قران ترکلرینگ معلوما تلی عاللمری یوق < دیدکنی حقسن چقارغه
غیرت ایتمک اولسه مک اثبات ایدمه چک قدر تم اولمادیغی ایچون ، ضروری
سکوت ایتمدم . حالیکه فرانسز دعوا سنی اثبات ایدمه چک دلیل کوب
ایدی • جمله دن بری ، اون ییل تحصیل ایتکان ، لکن برشی بیله گان عالم
اولوب ، سلیمه توتاشنگ کوز اوکننده اوتور وچی بن اوزم ایدم •

(۱۷) سودا — تجارت

قران ترکلری حقنده سلیمه توتاش دن ایشتمدیکم سوزنی هر وقتده
کوکننده توتب محاکمه ایدر ایدم • فرانسز لر حقنده بزنگ خبر مز بیک
آز اولدیغی حالک ، بزنگ الوغ وکچوک اشلمز بولورغه کون نسی

آچق معاوم اولدیغنی فکر لب ، بونلرغه آچوم کبله در ایلی . لکن اوز قوم
وقبیله من حقنک اولغان معلوماتنی بیلور ایچون روس و فرانسز اثرلرینه محتاج
اولمقن ایچون ، روس و فرانسز یاز وچیلرینه اوپکه ایتمه کاشو یله تورسون ،
بلکه آفرین ، اوقورغه تبوشلی دیه ایکنچی بر فکرگا کیده ایتم .
ایچمن بوکبی الوع بر محاربه ساعتلر ایله دوام ایتمی . قران
ترکلری ننگ سودا خصوصنک اولغان غیر تلمی مدح ایدلنورگا لایق
فکری خاطر مه دوشوب ، محاربه گان نهایت اولدی . قرانلیرده بو
کمالت البته وار ، بونی هم فرانسز محرزین انکار ایتماز و یاشر مگان
اولور دیدم . سلیمه توتاش حضورنده اوز قوم و قبیلهم ننگ بوالوغ کمالتنی
میدانغه چقار مقنی امید ایتم . بوشی ۶ ایسه بنم ایچون بیوک بر سعادت
و افتخار ایلی . بر عرب شاعری اوز قومی حقنک : « شهرلرم هر نه قدر
بکا جفا ایتمیلر ، وقوملرم هم بکا یاوز گمان قیلدیلر ایسه ده ؛ بنم قاشمده
هر متولوردر ، معنا سنده اولغان بر بیت (*) سوزلشمدر . و حالبوکه
توپراقندن یر ادلوب ، اوستونده یشاد یغم بنم شهرلرم ، هیده مرحمت
قناتلمی آستونده راحت تر کلیمک ایتمکم بنم قوملرم ننگ بکا اولغان
ایز گولکلی دگدر مثالنده چیکسرایلی ، ساران کشیننگ مال یرادوندن
آرتق ، بن اوز شهرلر منی (وطنمنی) اوشنداق اوز قوملر منی سوه رایدم .
شوننگ ایچون بونلر ننگ یخشی و گورل حاللر فی ایشتمک در جه سنک بر شادلق
اولمقی هیچ تصور اولنماز . بوسبیدن ، فرانسز کتابنده قرانلیر ننگ
تجارت بابنده اولغان حاللرینه دائریان دقلر فی سوزارغه قرار ویردم .
« عارلنگان ایله اویالغان علمسز قالور » دینلگان مبارک سوز ، بنم
خاطر مده ایلی .

مجلسلر ننگ برنده ، مناسبت کتوروب ، بومسئله دن سوز چقاروب ، یوقار وده
آیتدکم قرارغه موافق سوردم . جوابنده سلیمه توتاش دیمی : « ترکلر ننگ

نسللری عقنڧه ترجهه سنی آیتک کم شیلر . علم انساب علماسندن برسپاح
 خبری ایدی ، آنک ایسه سودا عقنڧه آرتق سوزی اولماز ، اولسه ده
 اعتبارغه آلوب بر حکم چقاروغه یارماز . هر فن ننگ اوزینه مخصوص
 عالمی ، وهر عالمنگ امتیاز کسب ایتکان بر فنی اولور . ساعت عالمی
 تهر چی دن ، تگو عالمی کومر چی دن سورالماز . اوشنداق لغت علمنده
 تصوف عالیننگ ، فقه علمنده فیلسوفی ننگ ، هیئت ایله حساب ده حافظه (*)
 ایله حدت ننگ سوزی سنندودلیل اولماز . بو ایسه رعایه سی لازم اولغان
 بر قاعده در . کوب کمسنه لر ننگ علم یولونک اداشولری ، معرفت میداننک
 یا ککشلولری ، اوشبو قاعده نی دستور ایتما دک لر ندن اولور . شوننگ ایچون
 قز انلیلر ننگ سودا و تجارت خصوصنک اولغان عاللر نی ، علم نسب عالمی سور ندن
 دنگل ، بلکه سودا علمیننگ عاللری طرفندن یازلغان اثرلردن نفتیش ایتماک
 لازم اولور . تجارت عقنڧه یازلغان کتابلر ننگ کوب معلوماتی رسه — سی
 (افسیالنی) اولدیغی ایچون ، گوزلر و مهکن درجه ده درست یازلشدر .
 خصوصاً بو کونکه بیک یقین بر زمانده یازلغان کتابلر نی کورمک تیوش
 اولور ، چونکه قوم و شهرلر آر سه سنده اون بیل ایچنک الوغ بر تبدل اولور .
 تهر یوللری ننگ یراق یا که یقین بر اور ندن اوتوی ، تجارت عقنڧه اولنه چق
 تبدل ننگ باشلیچه بیوک سببی اولور . بوندن آلتی ویدیبوز بیللر مقدم
 زمانده یازلغان اثرلرگا اعتماد ایدوب ، حاضرگی زمانده اولغان اسباب
 وقوراللی سایه سنده ایتکان قرقیسندن بی خبر اولدیغی حالده (هیئت عالم)
 توغر و سنده رساله یازوب ، بوساعت ده اولغان افکار عمومی غه قار شو چوقوی
 کمسنه ، اوزینی مسخره لگ گاقالدرودن باشقه ، شرفی کسب اینک آلامدقی
 کبی ، اون سنه مقدم یازلغان سوزگا اعتماد ایدوب ، فلان قوم و یا که
 فلان شهر ننگ تجارتی بویله روشکدیه حکم ایدوبی ذات هم اور اوز ندن
 کولدرگا مستحق اولور . اوشبو حکمت گابنا قز انلیلر ننگ سودا عملرینی

(*) حدیث و سیر عقمنده برنجی لك مرتبه سنی احراز ایدوبچیلرکا حفاظ اسلام دینلور . ابن عبدالبر ،
 قاضی عیاض ، ابن جریر ، کبی .

تجارت کتابلرندن ، همک اوشبوسنهده یارلغانندن قارارمن ؛ بوخصوصه
کتابمورده حاضر در « دیدی . و بوساعت ایله بر کتاب آلوب ، کاغذارینی
اقتاررغه کرشدی . بیش دقیقه اوتمادی ، حاجت یحتمی بولوب اوقوب
اوشبوروشک ترجمه ایدرگا باشلادی :

« قرمسقار شکرلندننی بیلدکاری نمی ، قران ترکلری سودادن
لذت آلملر در . اتل بویلر نده ، سبیریا ولایتار نیک هر قرینهده
بونلر نیک سوداسی اولنور . تیری سوداسی بونلرغه خاص کبیدر .
آلا ، افلیسون ، لیمون ، قاون قار بوزکبی قورقچلی شبلر ایله آلاش
ویرش قبلورغه بونلر دن باشقه کمنه لر نیک جساتی یتشمایدر .
چیتک ، کاوش (کفش) ، ناقیه ، قالیق ، بوزک کبی متاعلر نی
اشلادوب ، میلیونلر ایله سانالغان روسیه اسلاملرینه یتشدر مکنلر در .
قانا ، کامچات ، قره کول ، ومیخ کبی نرسه لر ایله هم تجارت ایتمکنلر در ؛
آرشین لی ماللر (سوقنه وسته هم یا ولق ، شال ، شارف) ایله
هم سودالری واردر . لکن بوسوگ زمانلرده معاملهلر تبدیل اولندی .
باشقه خلقلر الوغ و بیوک شرکتلر ترتیب ایدوب ، حکومت طرفندن تصدیق
ایتدردیلر ، شرکت اسمندن سند (بیلیت) لر چقاروب ، قولای یوللر
آچدیلر . الوغ سرمایه سایه سنده از فائده آلوب ساتیق ایله کوب تابوش
کورمک اصولنی بولدیلر . واردات ایله مصارفنی هر بیل بلکه هر آیده
مقابله ایدوب ، حتی که هر کونکی سودالری حقنک آچق معلومات بیلیمک
حقنده ، مهارت کسب ایتدیلر . اصول دفتری (بوغضالتیرلق) علمی بونلر نیک
بو ماللرینه باشیاچه سبب اولدی . اما قرانلیلر بالعکس اولغی ماللر نده
قالدیلر . « بوزلر ایسکیچه توره من ، آناو با بالرمز عادتندن بر قارش چیتکا
چقماهنر » دیدیلر . شو نیک ایچون الوغ وبای سرمایه لی شرکتلر ایله محاربه
ایدرگا بونلرده اولغان آزویواش بایلقتل کوی یتشماز اولدی . و هر وقتک
تجارت میداننده (بازارلرده) مغلوب اولیق بونلر طرفنده قالدی .

« بوندن باشقه تجارت خصوصند قز انلیلرنگ پولتبقه لری بیوک بر غطا لغغه اوچرادی که بونی تعمیر ایتمک ، نیچه ییلقی بر اجتهادغه باغلیدر . بوده - کندولری چیمک ، کاوش اشلا دوب کسب ایتدکلری ایچون ، بواشبالرنی ، اوزلرندن هم روسیه مسلمانلرندن باشقه ، روسلر غه و روس خاتون و قز لرینه مرغوب لوسترر ، حتی که قبول ایتدرر ایچون هر برسبیلرگه یابشمقلری تیوش اولدیغی حالده ، بالعکس ، اوز اشلرندن اوزلری محبت آلوب ، بوکیمولرنی تاشلاپ وارشاو ایاق کیوملرنی استعمال ایدرگاباشلا دیلر . (آنلاری اصولنجه ، ایسکیچه توروچی کشیلر) بتون روسیه اسلامی ، کیوم خصوصند قز انلیلرغه تابع اولدقلری ایچون ، تیز کوندن چیمک ، کاوش ، اعتباردن دوشوب ، آنلر بولینه وارشاو ایاق کیوملری معتبر اولته چغی ظن اولنور . بوایسسه قز انلیلر ایچون الوغ خسارت و یختمس لکدر . »

« قز انلیلرنگ تجارت میداننک قوتسز قالولرینه دخی برسبب تدبیر سز لک واداره سز لکدر . مثلا هر بر مدنی قوم اوزلری نگ چغش (مصارف) لرینی ، کیلوش (واردات) غه بنه ایتدکلری حالده ، یونلر بالعکس مصارف لری ایکنچی بر کهمسنه مصارف لری ایله مقایله ایتمکده لردر . بونگ اکل آچق مثالی : کیوم سالوم ، آت - آربه ، یورت - اسباب ، وخصوصا توپلرنده معلوم اولور . علی بای نگ تویی ، اوزی نگ بایلیغی نسبتده اولق اصول معیشت و مدنیت دن اولدیغی حالده بویله ایدملای ، ولی بای تویی ایله اولانور . هالبوکه ولی بای نگ ییلغه یوزنگ تنکهریحی اولدیغی حالده ، علی بای نگ اون بگل یا اولور ، یا اولماز . شوسبب دن ، علی بای یاسرما یه سنی تلف و ضائع قیلور ، یا که آغر فائض (پرانسیت) ویررگا مجبور اولور . توغروسی آیتولنور ایسه ، توپلرنده اولغان مصر و فواترینه ، قز انلیلرنگ اوز بایقلاری دگل ، روچیلدر بایلیغی مقاومت ایله آلمان . (آنا و باپالریولندن چقهای ایسکیچه توروچیلرگا آفرین) بونگ

ایله برابر بر قدر خانهلر واردرکه یالکز قز انلی مسلمانلر کیسه
 سننن یشارلر و کوندن کون هم کو بیایوب آرتور لر »
 « لازم درجه ده فرانسر ونه سه دیلار نی بیلمد کلری سببنن برلین ،
 لپسغ ، هامبورغ ، کبی الوغ سودا بازار لرینه قدر مال کو چروب وارمقلری
 هم ممکن دکلد . وار لر ایسه ده ، بواور نلرده اولغان تجارت اصولنی ،
 بیلیت و سنلر ننگ قیمت تور و اجار نی و باشقه بیلمهسی ضرور اولغان قاعد
 لر نی آکلاما دقلری ایچون ، فائده اور نینه ضرر کور مکده لر در . اوشبو سبب
 ایچون بونار ننگ کو ب فائده لی سودا لری بیلمن بیل یهودی ونه سه لر قولینه
 دوشمکده در .

« نفس قز انلیلر ننگ خلا فینه اوله رق ، ارینبورغ ، اوفای ترویسکی
 پیتر باول ، سمی پولاد اسلام لری ننگ بایلقلری و تجارت لری آز آن تر قیندر .
 قوی ، وضیا فتلرنده ، اوشنداق ، یورت اسبابنده و خاتون قز دیوملرنن ،
 بر قدر احتیاط و عدالت اوزرنده اولمقلری بو تر قیلارینه الوغ سبب در .
 روایتلرگا کوره بواور نلرده ، آق سقال و عقلی بایلر ، گوزل نصیحتلی عالمر
 اولتوب ، اسراف و سفاهت کبی نر سه لر نی اصول و عقل ایله منع ایدر لر ایش .
 سلیمه تو تاش ننگ بو خصوصده سوز لنگان (ترجمه ایتکان) سوز لر ی
 دخی کو ب ایلی ، لکن بن ، بومقدار نی یاز مق ایله قناعت ایتدم . یوزمنی
 آغار تمق نیتمی ایله چقار دیغم مسئله ، مرادمه موافق اولمادی ایسه ده ، بر قدر
 معلومات کسب ایتدکم (ایشتمکم) ایچون بر آزمون اولدم . چونکه
 بر که سنه ننگ ، یوز نی قار التیق و اوزندن آچو آلمق و اوچ قایتار مق قصدی
 ایله عیبلر نی سوز لنگ و قصور لقلر نی فاش ایتمک نه قدر یاراماز و بیوزوق
 بر اش اولسه ، تور اتمک و اصلاح قلمق ، کیه سنوب قایغور شمتی نیتمی ایله ،
 عیبلر نی تفتیش ایدوب بیلمک ، درست بلکه توشلی بر اش اولسه کرک .
 حرمتلو بابالر من « بور چنی یاشر گان بولگان ، چیر نی یاشر گان اولگان ،
 دیمشار . بود بر سر لی سوز در که اصول معیشت ننگ یارقی نیگزی اولور .

یوقاروده بیان ایدلگان سوزلر آبلکه بر جواب اولور دیه ، قران دن
 آبورلدیغم وقتک قرانلی دوستلر مه اولغان نصیحتلومی (بو کتاب ننگ برنجی
 باینده یازلشدن) بر قالدیرمای سوزلهدم . قرانللیور آره سنده هر نه قدر
 میراث مالنی هواغه او چروب یورو چیلر ، زیتیق (*) ومود یچیلر ، اولسه ده
 عقللی ومعرفتلی یکتار هم مبدول (کوب) هنر وصنعت لرنی ، علم وبایلقلرنی
 ترقی ایتدیرمک حقنده لازم اجتهادلرنی ایدولرنی ، دورن کوز ایله بونلردن
 امید ایدمه من شاید ، الله تعالی بوامیدم زنی ، ضائع ایتماز ، دیدم بوامیدمه
 قار شو سلمیه . توتاش هم قوشلوب کولکله تسلیمه ایتدی که شادلغمنی تعریف
 ایتمک ممکن اولماز . آه امید ! . سن اولمای ایدل ، دنیا ده راحتوی
 اولور ایدی ؟ !

۱۹ بزننگ قزلر و خاتونلر

قران ده اولغان مسلمانیلر ، اوزلرینگ خاتون وقزلرنی نه اصول ایله تربیه
 ایتمک ایدکلرنی سلمیه توتاش سورمش ایدی . اون ییللر قدر عمر من
 قران ده کچروب ، آرلر نندن بری قدر اولغانچه قاتناشوب ، بیلش وتانوش
 اولدیغمی ، بوندن الگ بر وقتده سلمیه توتاشغه سوزلش ایدم . ایدی
 بوساعت ایله اوشبومسئله حقنک اچق معلوماتم یوق دیر ایسه ، بردن خبر
 سزلکم ، وایکنچی درجده آلدامقام لازم کله چک ایدی . بونلر ایسه
 هر ایکسیسیده عیب اش ایدکی معلومدر . « عقللی کهنه آلدانمازده ،
 آلدانمازده » دیرلر . حالبو که سلمیه توتاش ، بزنی وجهله اهل اسلامنی جانی
 برابرنده دوست کورمک ایدکنی سناب بیلمش ایندم . معیشت روشلر
 مزنی بوکا سوزلکدن البته ضرر اوله چق دگل ایدی . بن آنلر حالتدن
 استفسار ایتدکلرم وقتک اول دخی توغروسنی تعریف ایتد کینه شهم یوق
 ایدی . سوزلرم آره سنده بعض بر تیوشسن عادتلر من نل هم حکایت ایدلنوی
 لازم کلدکندن ، بونلری بیان ایتمکدن ساقلانمادم . چونکه یا لکرن بنم

ياشرمكم ايله عمومى قباحت ياشرلماز ، دنياده اولغان نرسه بر وقتك ميوانغه چقار . شونگ ايچون سلبمه توتاشغه ديدم .

— بزده (عومار وسبه ده) اهل اسلام ، اوزلرينگ بايلقري نسبتك ، خاتونلرني يخشى اشادوب ، يخشى ايچر تهر ، يورت ايچنده اولغان تدبيرلرني كروب وقتده آنلر اغتبارينه تابشهرلر ؛ توي مجلسلرينه گوزل كيندروب يبارلر ؛ مجلسك حاضر اولغان خاتونلر ، بر برينگ كيوملرني كوروب قايتوب ، جغرافيه دن درس ويرگان مثللك ، باي خاتونلرينگ اسبابلر ندين بحث ايللر ، موينلرينه آسلغان اصل تاشلرنگ ، قالبا قلرينه تزلگان اينچولرنگ ، اوشندا قى التون وكهوش هم آلماسلرينگ ، نه بهاونه قيمتك ايدكنى تعيين ايده آلماي ، بر برى ايله دعوالاشوب آيلر آيله عمر اوزدرلر . كيوم وجهاز ايله فخر وشرف كسب ايدر ، وبودنياده بر آدقادرر ، جهازلرني بر برندن آرتدر رايچون بار غيرتلرني صرف ايسلر . سوداخانهنى پريشونى كيلوب مهرلسون - عيب دكلر . . . اما اوزينه مخصوص تگلمگان كولماك ايله تويغه وارمق قدر الوغ عيب هيچ اولنماز . . . كولماك يتشه از ايسه ، حتى كه بر توغانينگ توي مجلسينه وارلماز . آتاسى ويا كه ايرى جان تسليم ايتمكده اولسه اولسون ، تويغه وارلور ؛ چونكه دعوتكا اجابت واجب ديرلر ، قالور ايسه مسئوليت اوزرنده قالور . اما كولماكى تمام اولماديغى ايچون وارماز ايسه ، هيچ مسئول اولماز ، بويله عذر ، الوغ بر عذر عدايدلنور . چونكه ايكى تويغه بر كولماك كييمك تربيه سرلكدر . . . >

— > آنكلادم . او قو خصوصلرى نيچوك ؟ >
— > قزلرني ، بر قدر او قو تورلر ايسه ده ، بزنگ قز من امام وملا اوله چق دكل ، ديب قيزلكده درس دن توققاتورلر ، بونلرني او قو توچيلر ده كوبراك وقتده ، اصول تعليم ايله اصول تربيهنى دوشلرنده اولسه ده كورمگان واسهلرني ايشدوب اولسه ده بيلگان ، سوز بورتك ختمتنن استعفايتكان

قارتچقلار اوله در

— « یازمق خصوصاری »

— « یاز و توغر و سنده اولغان هنرلری او قولرینه نسبت ایله کوب درجه توبان اولور ؛ چونکه دیدمهن چه بونلر نی تعلیم ایله و چیلر ناقص و معرفتسن کمسنه لر اوله در ؛ آنلر ایسه کندولری یازنه بیلمایلر ؛ باشقه لر نی او کره تمک نیچوک مهکن اولسون ! شولای اولسه ده اوز قصورقلر نی پرده لر ایچون - قزلرغه یاز و او کره تمکدن ، شریعت منع ایده در - دیمک کبی سوزلر نی نشر ایده لر . قزلر یاز اییلور لر ایسه یکتلر گناخ یازنه چقلر ایمش ! »

— « آلی ایسه او قتمقده تیوش اولماز ، چونکه او قورغه بیلسه لر ، یکتلر یازغان خطار نی او قورلر . اوشنداق ایر بالالرغه هم یاز و او کرتمک درست اولماز ، چونکه یازنه بیلسه لر ، یکت او اغان سوگ بلکه قزلرغه غط یازار لر . »

سلیمه توتاشنل بو بختلرینه جواب ویررگداسته دمده ، لایق جوابده بولادم . لکن اول ، بوسئله نی بو حالهچه قالدرمای ، ذخی تفصیل ایتمیکه ، خاطر مک قالغان مقاری اوشبودر :

— « خاتونلر ننگ خدمتلری یالکن ، آشاب ایچوب ، کینوب ، تورانوب ضیافت ، تویارغه یورمک اولمادیغی کبی دورت دیوار (استینه) ایچنده حبس ایدلنوب تورمقدن عبارت دگلدر ، بلکه آنلرغه یوکلانمش خدمتلر - دنیا ده اگل کرکلو و اخرتده اگل ثوابلو بر خدمتلر . ایرلر ننگ کوکللر نی یورتغه بایلاب قویمق ، نه قدر جان ایهسی اولسه ده بارسینگل عبتلر نی اوی ایچینه جیوب توتمق ، شواریده اولغان خاتون وظیفه سیدر . یورت آناسی ایله قورت آناسی بر مثالده در . بوندن باشقه ، دنیاغه کلگان و کلهچک بالالر نی الله تعالی احسان ایتمک سوتلری ایله رزقلاندروب ، و تنار نی تربیه ایلمک خدمتی هم آنلرغه یوکلندی کبی ، کوکللر نی و جانلر نی تربیه ایتمک ، اسلام ادبلی ایله ادبیلنر مک خدمتی هم آنلر اوسغنددر . مکتبگا یوروب تربیه آلورلق ، بر یاشکا یتمکازنه قدر ، هم خلقلر نی کوز لاندیرمک حقنده اجتهاد ایتمک بور چیده آنلرده در . لکن عادتی بور چلردن اولمای ، دنیا و اخرتده سوزلنه چق بور چدر . آنالر ، نه قدر بای و یا که الوغ کشیلر ننگ قزلری و خاتونلری اولور لر ایسه ده ، بو بور چدن بر وقتده قوتلر لر . لازم

درجده اعتبار ایله اولمزلر ایسه ، یمان آددن اصلاخلاص قالمازلر .
 باشقه حیوانلر نکل بالاسی کبی ، آدم بالاسی هم آتا و آناسندن کورگان
 عادت و ایشتنان سوزلر نی اوزینه بر عادت قیلور ؛ سوزده ، فعلده
 آتا و آناسینه ایارر . شونک ایچون اسلام تربیه سی ایله تربیه ایتمک
 قصد ایتمک آنالرغه ، آزشیلر نی بیلمک گنه یتماز . علم و معرفتی اولغان
 بر آتا ، اوز بالاسنی تپوش صورتک تربیه ایلمک آلماز . نادان اناتربیه سنک
 اوسکان بالا ، فائز لوکشی اولماز . معرفتسر ، اصول تربیه دن خبر سر
 اولغان خاتوننگ هنری وقتسر و اوز سرزیتلنمک اولدیغی کبی ، آغر ندن
 توکگان سوزی هم کبومنگ توسندن ، آرشین ایله قیمتندن ، چابو
 ایله ایتمکندن باشقه غه اوتماز . « قارغه یول باشچیسی اولسه ، اولکسه گنا
 آلوب وارر » دیدکلر نیچه ، بوکبی خاتونلر ، اوزلرینگ تربیه سنده
 اولغان معصوم بالالری نی اوزلرینه باسدرلر ، وعادتلرینه هم ایارتورلر .
 بوندن ایسه دنیاغه فساد اخلاق فتنه سی تارالور کیدر . حالبوکه
 عقلو ، علم و معرفتدن نصیبلور اولغان ، خاتونلر یحشی ایله یمانسی آچق
 آیورب ییلدکلی ایچون ، بالالری نی گوزل تربیه ایدرلر . خصوصاً قز
 بالالرینه ، دین ، حسن خلق ، عبادت ، ذکر ، فکر ، هنر ، صنعت ،
 معیشت ، علملر نی اوگردرلر . اوشبور و شلی تربیه سایه سنک بونلر نکل
 قزلرینگ عقلری کوندن کون آچلور و اوزلرینگ وظیفه لر نی کون
 الکلری بیلوب و آکلای یتمشورلر . کله چک زمانک قورله چق معیشت
 بناسینگ نیگزی نی ناصبی وقتلر ندن محکم قوروب بارلار . «

« آنالتی خدمتی یاننک ، برقریه امامینگ خدمتی هیچ شی عدکلدر ،
 شونک ایچون بزمام اوله چق دگل ، دیه تعلیم و تربیه سینده دقت ایتمکانلک
 الوغ بر خطا قدر . قزلر امام و پاکه پالیتسه مأمورلری اوله چق دگلر ،
 لکن خدمتاری امام و پالیتسه مأمورلری خدمتندن الوغ و آغرر .
 الک زمانرده اهل اسلام ایر بالالر تربیه سینده دقت ایتمکلی کبی ،
 قز بالالر تربیه سینده هم دقت ایدرلر ایندی . جهله سیندی موعذب و انصافی تجر به
 اهلرینه تابشروب ، تعلیم ایتمزلر ایندی . بغداد ، قرطبه ، عرناطه ،
 مصر ، بصره ، دمشق ، هاب ، مدینه ، مکه شهرلر نکل یتمکان مشهور

خاتونلر اوشبو اجتهاد آغاچلر بئنگ يەشئارى در . بونلر آره سنده اولغان شاعره لر ايله محبتلر (حديث علمنده ماهرلر) طبقات وتوار يخ كتابلر نده حرمتملو اسملر ايله ذكر اولموشده لردر .

« تريبه لى آنالار » معلوماتلى قزلار ، كوب اولد يغى عصر لردە اسلام اهلى آره سنده الوغ عالملر وشهر تلى ادبيلر يتشور ايدى . قزلر نى تريبه وتعليم ايتك حقينده رغبت بتمديكى ايله الوغ آدملر مرده بتمدى .

« قزلر يازوبيلسه لر » يكتارگا خط يازاچق لرايمش . . .
بوايسه ، دنياده اولغان انسانلرنگ يارمندن عبارت اولغان خاتونلر قسيمينه جزافا بر تحقير در كه هيچ بر نظيرى اولماز . بو كى افترا وبهتانلر نى جمل ايدرگا خاتونلر قسيمينگ حميت وانصافلرى مساعدده ايتماز . فرض ايتك : يازوبيلگان بوقز ادبسن وتيوشسز نرسه لر يازسون ، آننگ بوقباحتى ايسه يازوبيلگانلر كندن اولماي ، يخشى تريبه آلغانلر ندر . بو كى تريبه سز قز يازوبيلماز ايسه ده اوريننگ تريبه سرلكنى ميدانغه چقارر ، اوزى يازماز ايسه ده ، يازوچى تبار يازودن باشقه اولغان اوسالقلر نى ايتمكدن عاجز قالماز . يخشى تريبه آلغان بوقز ، يوز تورلى يازوبيلسون ، ادب تشنده قلم توتماز ؛ آننگ وجدانى وانصافى كندوسينه نفوذلى بر سلطان اولور . خلق آره سنك شابع اولغان بوز قلق وفحشنگ سببى يازوبيلگانلر دگل ، يازوبيله گانلر ك ويخشى تريبه آلغانلر در . شوسببلى بالالار نى صبى وقتلر نده يخشى تريبه ايتك واسلام ادبلى ايله ادبلنر مك تيوشلير . خاتون ، قزلرنگ حرمتملى عفت وعصمتدن عبارتدر . كوركاملر ك وهاللق هم شونلر در . بوقز وخاتون عقلسز اولور ايسه نه قدر كوركام اولسه ده ، كشى كوزنده توبان (سقيه) سانالنور . بونگ خلافته اوله رقى عفتلى قز ، كرچه بيك كوركام وگوزل اولماز ايسه ده . بيك گوزل دگل ، لكن بيك تريبه لى ، ادملكى كامل ، ملايم ، محبتلى — ديه مدح ايدلنور . انسانلرنگ اصول معيشتلر نك بوشيلر بر قاعده در كه اصلاخاف ايتماز . اوشبو قاعده گار عايله ايدلنوب ، صبى وقتلنن باشلانوب تريبه ايدلنك بالافائلى يمش هم ويرر . لازم تريبه ايدلرگان ، اخلاق درسى اورنينه ، قوللر يته ويرر گايار اماغان كتابلر (مثلاً : طاهر زهره —

سینی الملوک ، یوسفی علیه السلام قصه سی دیه یازغان منظوم کتاب وغیر لر)
 ایله عزیز هم لر نی اوز در لسه ، اول قز لر دن نه کبی ایند گوا ک امید
 ایدل نور !! . . . »

« یوقار وده دید که ز چه ، قریبه : بالالرنی گوزل خلق ایله خلقلندر
 مق ، هنر و معرفت ایله آشنا ایتک ، اوقور غه وپ- از ار غه بیلدر مکدن
 عبارت اولور . تبوش روش ایله تربیه ایدلمگان ، یاکه اصول تعلیم ایله اصول
 تربیه دن خبر دار اولمغان که سنه دن اوقغان بر قز ادبسن خطلر یازار ایسه ،
 آنک بو کبی حرکتندن یازو بیلمک کر که از ایدکی آکلاشلنماز و قز لر غه
 یازو او گرتک یار اماز دیهک کبی بر حکم چقماز . علم و فنار نی کاغذ گما
 یازمقن منع ایتکان که سنه ننگ سوزی ، هر زمان و هر کم اپچون شامل بر
 قطعی حکم اولمادیغی کبی ، قز لر نی یازمقن منع ایتکان کتاپننگ سوزی
 هر عصر و هر قوم حقناده اجرا اولنماز . »

« خاتونلر اسلام ملتندنه برنجی درجه ده حرمتلوا اعتبار ایدلمگان
 ذاتلر در . بونلر حقننده — جنت آنلر آیاقی آستارنده — دیه مبارک
 سوز صادر اولمشدر . بو کبی الوغ سوینچلر ایله خبر ویرلش ، و حرمت
 ایله یاد ایدلش ، خاتونلر دن هیچ شبهه سن کوللاری علم ایله زینتلمگان
 و ظاهر لری فائده لو خدمت و کور کام عمللر ایله بین آننان که سنه لر
 مراد اولور . علم و تربیه دن محروم قالغان خاتون ننگ تشی آلتون ،
 الماس ، یفاک ، مرجان ، اطلس ایله زینت لنسه ده ، اسلام قارامقن کشی
 سانالماز ؛ مگازینلرده اولغان کیوم قالوبندن فرقیده اولماز . . . »

قریبه لی قز لر ، خاتون اولدقلری سوکننده بر اوینی عقل ایله اداره
 قیلور لر ، بالانی گوزل تربیه ایدر لر ، ایرلرینه اشانچلی و توغری عقل
 و کیکاش و یروچی ، کوللار نی شادلندر وچی ، سرلر نی هم حکم ساقلاوچی
 آیده ش اولور لر . بو کبی خاتونلر ایله توکلک ایتک لذتلی و بر ییل
 صحتلری یوزیلدن آرتق بهالی ایدکنی کم انکار ایده بیلور ؟ . . .
 بوندای خاتونلر غه کلگان ایرلر — سوز لر ایدم دکلاوچی یوق ، دکلار
 ایدم سوز لاوچی یوق — دیهار لر . تواریخ ، نواذر ، ادبیات دن خبر
 دار اولغان بر خاتون ، هر نه قدر عادی کیونسه ده ، بر یلیانت غه کوملگان

یوز خاتونغه فدا ایدلماز . ادم بالاسینگ قبمئنی بیلورلک عقلر دنیا
یوزنده یوق دالدر

« تربیه لو خاتونلر ، هر وقتک ایرلرینگ طبیعتلری ایله اوز طبیعتلرنی
برگا یاقنلاشدرلر ؛ آدچیلک ایله ایرلری آچوایدلر ایسه ده ، برمناسب
وقتنی کوز ادوب مصالحه یولنی بولورلر . بونلر آره سنده اولغان اوپکهنی
عتی شیطانده بیلمای قالور ؛ اما تربیه سن خاتون ، مصالحه یوانی ازله سک
شویله تورسون ، ایرندن یمان داوش کونلر ، برنی ایکی الوش ایذوب
کورشی خاتونلرینه ، قوللرینه تسبیح توتب سوز پوچته سی یورتوچی ،
توگرکی ایله بیز روچی یا که سوز روچی (نفاثات) قر تچقارغه بیان
ایدرلر . بر اوینگ معبشتنی بوزار ایچون ، بوندای اوسال خاتونلر ننگ
بر یسی کامل یئار »

« اهل اسلام آره سیننه قارالغان : بوز مق ، توز اتمک ، سحر قلمق ،
کبی اعتقادلر جهله سی تربیه سن خاتونلر سببندن شایع اولمشدر . بوکبی
نورسه لر ابتداء آنالرنندن بالالارغه کوچوب اور چوب کیده در . بالا وقتک
ایشتکان سوزنی ، کوب کشی کاسقالی آغار غانغه قدر تاشلارغه موفق اولمایدرو .
الحاصل نادان خاتونلر طرفندن اهل اسلامغه کلگان ضررلرنی سوز لمکگا
عهرلر وفا ایتماز . شونگ ایچون ، خاتونلر تربیه سی لازم و فرض بر اشدر که ،
کوب اسلام ملکتلری بو فرضنی اوستلرنندن دوشرد کلری بوقدر »
سلیمه تو تاشنگ بوسوزلرنی ، ایه پیر اتور ایکتیجی الکساندر ننگ
اسیرلرنی آزاد ایدرگا بیوروب یازغان اوکلرنی (فرمانی) د کلاغان
اسبرلر روشنده ، دورت قولاق ایله د کلار ایدم . عجائب قر ! . . . الی
لیل ولیمه (بل بر کیچه) حکایتلرنده اولغان کبی پری قرنی اولماسون !
دیه قورقه ایدم ، گاه وقتده ، خیال غسته سی ایله مبتلا اولمدمی ؟ دیه شبه لنه
ایدم . چونکه - ساچلری اوزون ، عقلری قسقه - دیه صفت ایتدکون
خاتونلر جنسندن وخصوصا صبی لقی زمانه سنن کوبدن د گل آیور لغان
برقرنگ بوسوزلری شایان دقت ایدنی

هر نه ایسه سلیمه تو تاش ننگ قار شمه اوتورونی کوروب اوز منگ
عقلی جبار ایدم . سوزنی تمام ایتدکی ایله ، بر جواب امید ایتمکان روشنده

اولوب، بگا تمام توغری قاراب تور مقده ایدی . بنده شول دقیقه ایله اون اوزمنی ضبط ایده آلمای کولدم ' ونه ایچون کولد کمئی سورونی کوتمای ' برار توری شبه گآ توشماسون ، ذیب سببئی بیان ایتمک اولوب ، سلبیه توتاشغه دیدم ؛

— > خیالم ایله سزنی قزان شهرنده مسجدنده کوره ایدم ، باشکزده کچکنه آق چالمه ، اوستکزده بنارس چاپان اولدیغی حالده ، منبرده اوتوروب ، جمعه نمازندن الس تولى خلقغه ، ذکر ایدلمش افکار کزنی سوزلب ، وعظ ایده ایدگز <

— > خوش خیال ایدکنده شبه می وار ؟ لکن ظنمه کوره قزان مسجدارنده خیال دکل ، بلکه حقیقت اولمق اوزره ، بوندن گوزل و اثرلی وعظ ونصیحتار خلقغه مناسب وقتلری ایله سوزلنمکدر . مصدره خریستیان عربلورنده یکشنبه مکتبلری واردر . بومکتبلر ده ایسه ، یاشلکنده مکتب کورمگانلرگا فائده اولسون ایچون ، دین وخلق توغروسنک درسار ویرلور . بومکتبلرده درس ویر وچیلر (وعظ ایدوچیلر) سوزلرگا استاد و ماهر اولدقلری ایچون ، دین وعبادتلردن ، اوشنداق دنیا ترکیکاری خصوصتک خلقغه کرکاری آچق سوزلرلر . بونلر ننگ لذتلی ایدوب سوزلمکربینه رغبت ایدوب ، اوقغان والسوغ مدرسهلر کورگان کهنه لرده کلورلر . انسان ، بر شینئی هر نه قدر اوزی بیلور ایسه ده ، اثرلی سوزله وچیدن ایشدر ایسه ، شوسوزدن دخی زیاده اثر وفائده آلور . شوننگ ایچون گوزل وعظلر ننگ فائتکسی کوبدر . مصدره اولغان یکشنبه وعظلری ایرلرگا خاص اولهای خاتونلر آره سننده هم واردر . فقط کورمک ایچون خاتونلر مجلسینه بن هم وارمش ایدم . لذتلی سوزلردن بن هم عبران اولدم . <

> بزده اولغان جمعه وعظلری ، ذکر ایدلمش یکشنبه مکتبلری اورننک اوله بلور ایدی . هر بز دین کرکاری وعبادت خصوصلرنی ، شفقت و مرهمت توغرولرنی سوزلب ، خلقنگ کوکلرنی آچمق ممکن اولور ایدی . لکن وعظلرنی کوکلرگا سالور ایچون یالکز ، فصیح و بلیغ اولمق یتهای ، بلکه وعظ سوزلاوچی اولا اوزی عمل ایتمک لازمدر . اوزی عمل ایتمگان زرسه فی نه قدر استاد ، حتی که جریر ایله فرزندق درجه سنک فصاحت ایله

سوزلر ايسه ده كوپ اثر ايتماز . كوكلدن سوزلنمه گان سوز ، كوكلگا سالنماز - ديرلر « سليمه توتاشنگ بوسوزلري بتون قلبه و اثرى بتون اعضاه اور ناشدى . قزانده اون سنه توروب ايشتمدكم ، يلكه ايشنوبنده اونتيغيم سوزلرني ، بوندن ايشنوب عنون اولمقده ايدم . آنالر حقننه بوقدر سوز وبوقدر معلومات سوزلرگا اقتدارى اولديغى حالده ، آتالر وظايفه لرى حقننه سوز باشلانور ايسه بتماز ، توكنماز ، آخري اولماز ، ديهظن ايده ايدم .

۲۰ محبت (سومك)

سليمه توتاشنى چن كوكلم ايله سودكهنى سوزلش ايدم . كونلر كيچه لر اوتدكى ايله محبت سونماز بلكه آرتور ايدى . « محبتينگ راحتلكى اوز منگ وارلغهنى اونتردهش ايدى . ساعتلر ايله ، سوزلشوب محبت ايدوب ، اوتور مقده ايسه من زمانم اوتكاني بيلنمايدر ايدى . آيورلد يغم وقتلر ده هر اورنك خيالى كوره ايدم . يقولا رغه ياتور ايسه م بيگ مشقت ايله يقوغه كين ايدم ، لكن دوشمن هميشه آنى كوره ايدم . كاشكى بو كهي دوشلرني كورماز ايسه م ، بلكه راحت يقولر ايدم . كاشكى ساملردن آيورلوب تيموريول ايله وطنه قايتوب كيمش اولسه م ايدى « اميد كيسمك ايكي راحتنگ برسيسى » ديدكلر نيچه بلكه بعض وقتلر ده راحت اولور ايدم .

سليمه توتاشنگ سوزلرينگ خوشلغينه ، مجلسينك راحتلغينه ، كوپ ايچون قايفو و حسرت قبلوينه هم عجب ايده هم حيران اوله در ايدم . بالغ اولديغم سوكنك يون گايوز سوزلشدم قزاوش بوذات ايدى . شوننگ ايچون بو حالنى ياش عمر منگ يادكلرى ، ديه حساب قبله ايدم .

سليمه توتاشغه اوچراد يغم ايچون بروقتنه چيكسن قايفوده ايدم ؛ دخى شوساعت ايله عادت تشنك شادلنه ايدم . دنيا ننگ هيچ حالنده ثبات اولاديغى كهي ، انسان ننگ هم بر حالنده ده قرارى بوقدر . قايفولر ايچنك نيچه شادلقلر اولدق كهي ، شادلقلر ايچنده هم قايفولر ياشلماش اوله در . بعض شاد لقلر ننگ سوكنى حسرت اولوب چقد يغى كهي ، بعض حسرتلر سوكنى هم تام بر شادلق اوله در . شوننگ ايچون « شايب سن ، برسهنى استرسن ، هالبوكه اول نرسه سن ننگ ايچون ضررلى اولور ؛ وشايب سن ، برسهنى

سومار سوز ، حالبوکه اول نرسه سز ننگ ایچون خیبر لو اولور « دینگان سوزنی آلتون ایله یازار قدر . هر دائم بوننگ ایله وعظلمک بز آقبوش اولسه کربک . شوننگ ایچون بن هم اوز اوزمه نصیحت ویررگا باشلادم . دنیا ده هیچ برشاد لقننگ مگ اولکی اولمادیغی کبی ، حسرتلرده آغرسز و اوچسز دگمدر ، دیه ایدم . ثبات ایله غیر تنی ، اوشنداق صبر ایله عقلنی هر وقت اوزمه یولداش ایتمک اولدم . ایچمسنک دنیا لر نی یاندر رلق محبت قزولری اولدیغی حالک ، سلمیه تو قتا شغه آگلاتورغه بائر لغمه یتمادی ، استه مد منک . محبت توغر وسنه اختیار م اولمادی ؛ اما باشقه سنده اختیار م اولدیغی ایچون اوز اوزمنی ضبط این ایدم . حتی که اییکه م زنگه اولدیغهن وقتلرده ، الوغلو و بیوکلر مجلسنک سوز لاسک موافق اولماز دای سوز لر ایله آغز آچار ایدم . اوز حقه من دگل حتی باشقه لر خصوصنده اولغان محبت و عشق ماده لر نین سوز چقارماز ایدم .

سلمیه توتاش کشی قولبنه توشه گان اینجو ، یا که آچلمغان چاچکه ایدی . جاذبه و سومیلی اولدیغی قدر انصافی و ادبلی ایدی . بوننگ یوزنی قزار تمقنی ، یا که قارالمقنی عفو اولنماز بر عیب حساب این ایدم . حالبوکه صبیلق زمانه من باشلاب ، ساقلاب کلدکم اوز عفت و ناموسم بنم قاشمه دنیا پادشا هلغندن آرتق بر شرف و کمال دیه بیله در ایدم . بوکبی الوغ سرمایه اولغان عفتنی هلاک ، و تکداشی اولغان عز تلونا موسنی بر یاد ایتمکدن ایسه ، یوزم آب آق اولدیغی حالده ، دنیا دن اوتومنی نیچه مرتبه آرتق کوره ایدم .

نفسدن اوسال نرسه یوق دیر لر . واقعا رادینه موافق حرکت ایدلنور ایسه ، اوسالاق ایدر گاهم حاضر ایدکی شبهه سز در . لکن صامبی اوزی ما کم اولوب بیخشی تدبیر ایله توتار ایسه ، نفسدن یواش و اطاعتلی نرسه دنیا ده یوق اولنماز در .

الله تعالی ننگ اسمینیده بیلما ، آدم ایتی آشاب ترکلیک ایدوچی افریقا وحشیلری آره سنده اوز لر ننگ عرفی و عادتاری ، ادب دیه اعتقاد ایدلر ان نرسه لری حکایت ایدلکی حالده ، بر لر اوزمنی علم اهلی و مدنی خلق حساب ایتد کمرده ، خصوصاً دنیا و اخر تده ایرگو و دولتلی اینچک بر شریعتنا ایبار دکهن حالده ، ادب سربلک ایتمکدن قارتماز ، انصاف سربلک قیلودن

اوباللز ايسهك، الوغ بر بد بختلك چوقرينه دوشب هلاك اولومز اولور .
 بومالده ، اورلرني قائلوا دم اوغلي ، خصوصاً مسلمان ديه اعتقادا يتكان
 كهسنه لر دن ، دنيا ده اگ ضعيف كورلگان خاتونلر طائفه سني از دروب -
 توز دروب ، كوكلرني ساتاشدروب ، يوللرني اداشدروب يوروبده ،
 سوكره هر بر عيب وقباعتني خاتونلرغه يابوب يور وچيلرني قزغانه ايدم .
 چونكه بوكبي كهسنه لر ، اگ عادل جانوار حساب ايدلنوب ، املك جمله
 سندن چقد قلري ايچون ، ماللري آيانچ وقزغانچ اولمقده در .

اگرده بوكبي كهسنه لر خيانتني خيانت هم فناوبوزوق بر اش ديه بلسه لر
 ايدى ، بر كشينگ كوزي نوري مثالنده كورگان قزني ، ياكه يوره كندن
 بر كيساك حساب ايدوب سوگان خاتونني ، مسخره ايدوب ، سقا هت
 چوقرينه تاشلامقني درست كورمارلر ووجدان هم انصافاريله رضا اولمارلر
 ايدى . بر قزني مسخره ايدر ايچون يتيملكي بهانه اولمار ، يتيملكني هيچ
 كهسنه ارزوقيلوب و رغبت قيلوب الماز . آناكولگه سنده ، آناقوبيننده
 راحت راحت يشامقني هر بر بالابر نجي درجده غبطه قيلور . بالالارني يتيم
 ايدوب قاشلاوچي آنا وانلرده اغتيالرسز اولورلر ، و بودنياده انسانلر ننگ
 معيشت اصوللر نده اولغان عادت گايياروب ، اوشندا جناب الله ننگ حكيمنه
 راضى اولوب ، دنيا دن كيدرلر ؛ لکن بوذاتلر ، اورلر ننگ عزيز بالالارني
 اول الوغ قدرت صاحبي اولغان الله تعالى حضرتلرينه تابشروب « الله تعالى
 بزدن مرحمتلي ويوكدر ، تريبه ايدر » ديرلر ، اورلر ننگ اهل اسلام
 قارنداشلر ننگ انصافي و وجدانلرينه كامل اشانچ ايله يوكلاب ، سفر قيلورلر .
 ايمدى الله تعالى حضرتينگ اوز فضل و كرمينه تابش لرغان ، هم اهل اسلام ننگ
 وجدان و انصافلرينه تسليم ايدلرگان ، بر عزيز امانت كاخيانت قيلورغه ،
 نه كبي مسلمانننگ جسارتى ايرشور ؟ و بوكبي قومسز لقني نه كبي انسانننگ
 انصافي دوا و درست بيلور ؟ !

يتيملك بختسزلك دگلدر . بر معصوم اولغان بالاني ، آنا
 و آنا سندن آيروب قالدرونده الله تعالى ننگ يالگوز اوزينه معلوم سر
 و حكمتلري اولور . آنا و آنالي بالالرننگ دوشلر ننگ كورمگان سعادتلر كا ،
 اتايوزي كورماي و آنا سوتني تويفانچه ايمه اي اوسكان يتيم بالالرننگ

ایرشدگی کو ب مرتبه کورلشدر • اصل بخستزلک ایسه ، بالاخواه یتیم
خواه یتیم دل ، لازم تربیه فی آلمقدن محروم قالمق ، وآدم صورتند اولغان
سفیلر قولبنه دوشمکدن عبارتدر •

جیلاک کبی عمرلرنی ، آلماس دن قدرلی و قتلرنی ، ییلانلار دن
سووق حیوانلر ، ادمل-مکدن محروم قالغان ایسرکار حد متلرنک اوقکارمکدن
ایسه ، ائل فقیر بر یورت غه خواجه و آنا اولوب ، دنبانگ قایغو و شادقلری
حلال ایری ایله اور تاقلاشمق ؛ کوبی آزمی بالار غه آنالق منصبند
اولوب ، آنلرنگ کوئللرنی اوزینه باغلاندرمق ، آرتق ایدکنی انکار
ایدوچی بر کمسنه اولماز • بلسکه اوشبو حکمت ایچون اولورکه سفاهتنی
حلال ایدوب دنیاغه بر شریعت کلمه شدر • شریعت کلمه کی کبی عقل هم
درست کورم اشدر • سفاهت اخیری ندامت (اوکچ) ایدکی ، فتنه گا اوت
سالو چیلر اوزلری هم برکا یانوب کل اولدیغی ، هر کون کورلوب
تورله قدہ در ••••••••••

سلیمه توتاشنگ عادی کیوم کیگان وقتلرنی کو ب مرتبه کوردم ؛
لکن یخشی کیوم کیگان وقتلرنک محبتلی اولدیغی کبی ، عادی کیوم
کیگان وقتنک اوزینه باشقه بر جاذبه و محبتی اوله در ایدی • حافظ شیر
ازینگ « محبتلی یوزنگ زینت گا احتیاجی یوق » دیمش سوزی نه قدر
راست ایدش ! •••••

اسلام شریعتنک « عشق » دینامش نرسه ، بوزوق شی دگلر ،
بلکه عاشق اولوب ، عفت ایله یشاب ، اولگاینلر شهیدلر جهله مندندر •
لکن عشق ایله ادبسنلک هیچ وقتک برکشینک جبولماز • ایشکدن سفاهت
کررکا قصد ایتسه ، ترزه دن عشق چقوب قاچار • شریعت کیرتھسی
تشنک عشق اولماز ، عشق « فیض الهی » دینلکان بر کمالترکه
فخشنه لرده دگل حتی که اوراملرنده ده بولماز •

(۲۱) نتیجه

با کوده مسافر خانه گا دوشدیکمنی آیتھش ایدم • خانملر ایسه اوزلرینگ
با کوده اولغان یورتلرینه نزول ایتدیلر • بوشهرده الوع سو دالری
و تجارت خانه لری و وکیللری ، و کوب قارنداشلری بولنور ایدی •

دعوتارینه بناءً ایکٹیجی کونک اور یورٹارینه واردم سلیمہ قوتاشنگ اناسی ایسہ جہلہ قارانہ شاری ودوستلری ایله کور شدر وب تانوشردی سلیمہ قوتاشنگ مریبہ سی (باشد نبر وتریبه ایدوچیسی) ہم بونک قارشو کیلوب کوتمکده ایدی .

باکوشهر ننگ تور دیغمہ بر هفته اولدی . ہر ایک کی کونک بر مرتبه واروب ، خانم لرننگ خانہ لرنی زیارت ایدر ایدم . لکن سلیمہ قوتاش اصلاکور نماز وبوکور نہدیکننگ سببنی ہم بیلماز ایدم . بعض وقتک مناسبت کتوروب سلامتکنی آناسندن سوروب بیلور ایدم . اوشبوننگ ایچون پارخودوسفرده اولغان وقتارمنی زیادہ ساغنور و کوردیکم دوشلر مثالنگ فکرب لند تلنور ایدم . کیتہ چک کونمنی ، پارخودده اولغان قرار مرغہ کورہ ، سلیمہ قوتاش تعیین ایدوب آیتہ چک وبنک آننگ طرفندن اذن نا منتظر اولہ چق ایدم . حالبوکہ بوکونلر مدہ نہ سلیمہ قوتاشنی کورہ آلور ایدم ونہ کیدر ایچون رخصت ورضالق ایشدر ایدم .

وقت اور ذرمق نیقی ایله کپچہ لردہ تیانرودہ وکوندر لردہ قرأتخانہ اداوام ایدر ایدم . یور مکک اولدیغم قرأتخانہ « ن . ن » آدلوغیر تلور بر مسلمان طرفندن اچامش ایدی . کتاب وغز تہ سی کوب ایدی . نیچہ بیللردنبر و کورر نامشتاق اولوب یوردیکم اثر لردن بعضیلرنی اوشبو قرأتخانہ ده اوکورغہ موفق اولدم . کتبخانہ وقرأتخانہ فائدہ سی چیکسور ایدیکنی فہلادکم ایله قران شہر ننگ ہیچ اولغانندہ بردانہ اولسہ چی دیہ غبطہ ایتمکده ایدم .

اوشبو کتبخانہ ده ، دنیاہ نشر اولنمقک اولغان ، غز تہ لرننگ کوبوسی اولنور ایدی . دندستان ، ترکیا ، مصر ، سوریه ، امریکہ ده تارالغان غز تہ لردن عربی ، ترکی ، فارسی ، لسانلر ندہ متعدد جریلر کورلور ایدی . لکن بن ، قرأتخانہ گواردیغم ایله ، اورمننگ « ترجمان » غز تہ سنی سورر ایدم . یاگانسخہ سی اولنور ایسہ ، ابتداء بونی اوکور ایدم . ایکٹیجی مرتبه ، تار یخندن باشلاب ، حتی کہ اعلانلرینہ وسنرور امضالرینہ قدر ، دخی مطالعہ ایدوب چقار ایدم .

ترجمان غہ عہتم و اخلاص کامل ایدی . بویله عہت ایدومدہ اورمنی عقلی اعتقاد ایدم من چونکہ بومعتبر جریدہ اور دیلمزده چقغان نشریات ادیبہ ننگ یول باشچی در . اول معلوماتسن بر خلق غہ (روسیہ اسلامری ننگ جہلہ سی)

باشلاب علم و معرفت نشر ایلمک دنیاده برنجی درجه ده مشکل بر خده ست
ایدیکی معلومدر ترجمان ایسه ، بو باده دنیا تحمل ایتماز درجه ده مشکلر نی
یو کلاب مسلاکنک ثابت اولمشدر .

ترجمان دن سوگ باشقهلر نی اوقوب لذتلنور ایدم . قرأتخانه ده دنیا
منی اونقور درجه سنده عبت ایله وقت اوزدور ایدم . معلوم ساعتی یتکاج
خادمکریلوب ، ادب ایله اگاه قیلورلر و بنده قایتوب کبدر ایدم .

یورمکن اولدیغیم تیاترو « ت » افندی تیاتروسی ایدی . تیاترو
اوینا و چیلری ، کتاب و موافلری ، جهله سینک مسلمان ایدیکنی خاطر لاسب
عبور ان قالور ایدم . اذریجان ترکیچه سی ایله اویناب اسلام معبشتنی کورگا
تمام کوستر لر ایدی .

تو تاشنی هر نه قدر روزم ایله دورماز ایسه مده ، لطیف داوشنی ایشتمکن
محروم دگل ایدم . هر کون بر مرتبه تلفون غه چاغروب احوالی سورر ایدی .
کونارنگ برنده غی تلفون غه چاغردی ، واردم ، و بوروشده سورلشدک :

— تلفونده کم ؟

— بنده گز (.) در

— یانکده کم اولسه ده برر کمسنه وارمی ؟

— مسافر خانه خادمندن باشقه هیچ کم یوق .

— چقسون !

— چقوب کندی ، حالایا لکزم .

— یوللادیغیم امانتلر نی آلدگو ؟ باشقه حاجتارگ یوقمی ؟

— آلدم ، آلتقاتکزدن مهنونم ، لطفگز سایه سنده هر نرسهم مکملدر ،

فقط سرگامشقت اولوب توردیغیم کوکلهمی بر قدر راحتسز ایدر .

— استغفرالله ! توردیقگز ایله بزنی مشقتلندر مکده دگل ، بالعکس

راحتلندر مکده سز . حالبوکه بزنی راحتلندر مک ایچون (البرز) ناوی باشینه

قدر کبدرگا سوزویرمش ایدرگز .

— بر شرط ایله ایدی .

— نه کبی شرط ؟ !

— ذات عالییه گزنگ مرادی وراحتی شو یولنده اوله چق ایسه .

— بنم کوکلهم سزی البرز باشینه بندر مکده اولمای ، بلکه ایکنجی بر باشقه

شی ده اولور ایسه !

— هر حالده، مرادگزنه تابع اولمق وظيفه مندر . شريعت وعقل خلافند
 بر شى تكليف ايتمه چكگزن معلوم اولديغي ايچون، هن امرگن باشم اوستمند در .
 — بعض بر تكليف اولور، هر نه قدر شريعت وعقل غه خلاف اولماز ايسه ده،
 نفس قبول ايتماز .

— اوله بيلور، لکن جنابگزن بنم نفسم رضا اولماز دای شى ايله تكليف ايتماز،
 تكليف ايتد گزن نرسه نى قبول ايتماز سز لك بنم نفسم اقتدار نده اولماز .

— سز ننگ ايچون عين فائده بيلوب بر نرسه ايله تكليف ايدوب بده سوگره
 اميدم خلافى ظاهر اولور ايسه !

— بوند ای شيلر اوله بيلور، لکن بوکمی نيتلر الله تعالى ننگ قسمت واراده
 سى ايله اولديغي ايچون هيچ کم مواخذه ايدماز . تقدیر گايماز ايدومز بوکمی
 امر لوده كوكله نى تسليه ايدر و صبر غه دعوت قبلور .

— خوش ! اوزاق سورلدوب زخمت چيكلدرم .

— بالعكس كوكلمی راحتلندر دگزن، مهنون اولدم .

— سلامت اول !

— الله غه تابشردق .

تلفون بولمه سنندن اوز اور نمه قايتوب گيتدم . توتاش ايله اولغان سورلر مدن

حقیقه مهنون اولديغم حالده بر بر سوزينه اون تورلى معنا بوروب، بوز تورلى
 احتمال يورتمکده ايدم . بز ننگ شا کردلر من ننگ كوكللری احتمال ايله تولد
 يغي وشو سبب من باشقه نرسه گاورن قالما ديغي معلوم بر حالدر .

سليمه توتاش ننگ مر بيه سى، قرق قرق بيش ياشلر نده اولور، شاملی
 بر عرب خانونی ايدى . بپر وت شهر نده امر يقانلر طرفدن تأسيس ايداش
 مکتبه ده تحصيل ايدوب کماله تابهش بر خاتون ايدى . عرب ديئلندن
 باشقه انگليز و فرانسجه هم بيلور ايهش . غايته تر بيه لى وصاف كوكللى،
 همه النوع معلوماقلى اولديغندن، سليمه توتاش ننگ تر بيه سننگ كوب خدمتى
 و اخلاص اجتهادنى صرف ايتديكى معلوم ايدى . توتاشنى اوز بالاسنندن
 ز ياده سوهر ايدى ديملسه مبالغه اولماز . بنم هم چه له احوالى سوراشور و گل
 حرکاته دقت ايدوب اعتبار کوزنى سالور ايدى . بنده اوز ننگ انام منزلنده
 سوروب سوهر، ولازم حرمتلرنى کوستروده قصورلق ايتماز ايدم .

يوقاروده يارديغم تلفون محابره سنندن (سورلشه کلدن) بوکون سوگل

ایندی ، مر بیع انم مسافر خانه گایانه کلندی . عادت موجبی حالوی سور دیغی سوکنده ، توتاش ننگ بنم حقه ده اجرا ایده چک مرادنی آچق بیان ایتمدی .

بوننگ مرادی ایسه بنم ایله از دواج ایله مکن عبارت ایلهش !

الله تعالی حضرتی ، شوکبی احسانلر قیلور که بتون دنیاننگ عقلی ایر شهانده بو کونکه قدر بگا اولغان رحمتلری گویا آرایه شده ، دغی خیال لزه کله از روش ایله احسان ایده چک بنم قسمتمده وار ایلهش !

« الله تعالی حضرتی تلاگان بنده سینه اولجاوسوز زق ویرر » دینلگان مبارک سوز ننگ حکمنی اوزنده کوروب تعجب ایتمدم . لکن بیلورم که بو تعجبم ده اورنسزدر . چونکه بوتبی احسان ایتمکندن قدر تبینه که چلیکمهی کلور ؟ یا که بر کسینه گاجهرمی اولور ؟

اوشبو کونمه قدر کچرگان عمر منده الوغ قایغولر کورمش و قحمل ایلماز لک قار اغبر لر ایشتمش ایتم ، لکن هیچ بر وقتده اوز اوزمنی بیلماز لک در جه گایا کلهش ایتم ؛ اما بو کونگی خبرنی ایشتمد که ده کوچ مشقت ایله اوزمنی جویمادم ، اوزمنی بیلدر ؛ لکن نه جواب ویرر گامیران اولوب تورادر ایتم . قایغو خبرنی ایشتمک گایا نسبت ایلدنکده ، شادلق خبرنی ایشتمک آغر هم کوچ اولدیغنی بیلدم . شولای ایسه ده ، شادلق خبرلری ایشتمک میسر اولسه ایندی !

شادلقم سببلی ، جواب آیته آلمای عاجز اولدیغیم ، بنم مالمن غافل اولوب ، یا که غافل کسینه صورتنگ کوز لک اولوب ، خانم افندی ، از دواج ده اولغان مشکالکارنی از دواج ننگ بر قدر کونلر مسافر لکن عبارت اولمای ، بلکه عمر بار نچه بر گامعیشتم ایتموب دنیاننگ هر بیخشی - بیماننی بر گاکور مکن عبارت اولدیغی ایچون ، نه در جه ده اهمیتلی برشی ایتمدی ، سورلر ؛ کورکام و قناطر فلرنی بر عرب خطیبی قدر فلسفه سی ایله بیان ایلمک ایتمدی بیلور ؛ لکن تفصیلی ایله ضبط ایلمر گایا قدر تم کله از ایندی . خانم سوزی ایسه اون بییش دقیقه لر اولور بر زمان او تکلاری ، بو وقتده بنک اوز اوزمنی بیلوب عقلم ایله بار قوتمنی جبوب اوشبو جوابمنی ویردم :

« جمله حالوی اورلری بیلدیلر ؛ آنار دن یاشرون نرسه هم قالما دی . اگر ده جمله که چیلکارم ایله قبول ایلمر ایسه ، هیچ مهلت سز بوساعت ده رضا اولدم ، هر حالده مراد لرینه اجابت ایتمک والتفات لرینه تشکر ایتمک الوغ بور چملر ، قرآن شریف و رسول اکرم بیور قارنده اولغان تعلیمات موجب نچه

معروف ایله ترکیبک ایدوب ، یوزم آق اولدیغی حالده جناب احکم الحامین
حضورینه وارمقلقم مقصود و مرادم در

بر هفته دن نکاهن اجرا اولندی . الوغ و حرمتلو بر فامیله گاه صاحب
اولوب ، الله تعالی گاه حمد و ثنا ایتدم . جای آیلر من با کوده کیچوب ، کوزده
(طهران) غه کینه چک ایدک خانم ایله کور شه چک وقت هر تعبیین
ایدلش ایدی . بو وقتنی کوتمک ایسه جای وقتنک اولغان روزه کونلری قدر
اوزون کور . کک ایدی .

« کیله چک کون بر کیلور » دید کلر نیچه بو اینز گوساعتلر و قدر کیچه لاری
یغشیدی . مسافر خانه دن کوچوب ، خانهلرینه واردم . بو وقتده اوزم ننگ
الله تعالی ننگ نه کبی لطف و احسانلرینه توغری کلد کنی ، و کلر ننگ غیر دعاسی
بر کاتنک بوندای سعادتلر گاه نائل اولدیغمنی ، فکر لب در یامثالنک کوزلر
مدن یاش اغز مقن ایدم . خانهلرینه کرد کمنده خادم و خادمهلر جه لهسی بنی
تعظیم ایله استقبال ایتمکده لر ایدی خانم ننگ آناسی هم قارشو کیلوب
بر بولمه گاه آلوب کردی و بر ایکی دقیقه سوکنک بنی قالدروب چقوب کتدی .
کوزمنی آچوب سیر ایتدم و اوز حالمنی تفکر ایدوب عبران قالدیم . گویا بتون
دنیا یکا مسخر اولمش کبی کور رایدیم . بنم کبی محنت و مشقت کیچرمدیکی ،
یعیم لکنک نه اید کنی بیلمه دکمی قران مدرسه لر نی کورمدیکی حالده مأمون
خلیفه ننگ (بوران) حضورینه کرگان کیچه سنده اولغان راحت بنم بو وقتده
نسبت ایله هیچ اولماز دیه محاکمه ایدوب شغلننه ایدم . بنم حاله نظر ا بتون مشر
قغه حکم ایتکان خلیفه اوغلی ، خلافت سوتنی ایه گان ، خلافت قاجنی کیگان ،
ادیب کامل و عالم هم فاضلر دن درس او قوغان بر مشهور خلیفه ایله اوزی ننگ
وزیری ننگ قرنی نکاح ایدونی ، و بونی الوغ و واقعه لر جمله سنده ذکر ایدوب ،
تاریخ کاغدلرینی تولر ولرنی اورنسر بر اش حساب ایدر ایدم :

بو کبی فرضارم ایله نه قدر وقتم اوتمشدر بیلمه دم ، اوشبو وقتک اول
طرفده اولغان ایشک اچلدی ، آلدننده آناسی بولد یغی حالده خانم کر مکده
ایدکنی بیلمدم ، اورنمدن توروب قارشو بر ایکی آدم واردم ، بو وقتده آناسی
(بز نیچه ابی اوله در) حضورمه کلوب دیدی :

— کوزم ننگ نوری ، خانم ننگ راحتی ، قرم خانم در ؛ بو کوندن
سرننگ جاریه کزدر ، الله تعالی مبارک ایدوب بگام گوزل معبشتگرنی کورمک ،

اولاد لرگزنی قوچاغمه تریبه لب اوسدرمک، شادلقنی نصیب ایتسون ! »
بولندیغم اورن اجهاخ ، قارشومده تورغان قزنی حور دیه حکم ایدوب
دنبا دیگان نرسه آرمدنه قالدی ، صراطنی ده کیچدم دیه خیال ایدنه ایتم .
کوررکامشتاق اولدیغم یوزنی ، حضوریده غمتمک توردیغمی نوروب ، حیران
اولدم . قولنی قولمه آلوب اوبدم ، بر ایکی دقیقه عمرمز ، بر برمرگافاراقمز
حالده سکوت ایله کیچدی . هوشمنی ، عقلمنی ، غائب ایتماز ایچون ترشوب
توردم ، عادت تشنگی غیرت صرف ایدوب اوشبوسوزلرمنی آینه بیلم :
— « آنام دن آیورلدیغم سوغل الیک توتدیغم و برنجی مرتبه اولارق
اوبدکم اوشبوسوزلر قولدر . عمرم ایچنک الله تعالی طرفندن بگا احسان ایدلگان
محبت ، سنگ خالص محبتکدر ، اولور اولماز پادشاهلرنی قبول ایتماز لکن عقلی
اولغان ، سنگ کبی بر فرشته سنی بگا نصیب ایتمدیکی ایچون شکرنی ایدرگا
عاجزمنه . بگلر ایله بنک لر نندن یالگیز بر بسینه احسان ایلمک اولغان (عفتنی)
الله تعالی بگا احسان ایلمشدر ؛ اوشبو عفت ن باشقه که التم اولما دیغمی بیلمنگ
حالده عاجزنی زوج لکن قبول ایدوکن ، منون اولدیغم قدر عجب اولماق من »
یوگاجواب اولارق ، خانم ، محبتلی داوشلری ایله اوشبو جوله لرنی آیتسی ؛
— « عفت ، پادشاهلقن ارتق بر کهالتدر . عفت دن اوستون ، دنیاده
بر کهالت اولماز . عفتکنی بیلوب سووم ، عفتکنی بیلوب اوزمن ایله بر گه ،
بو اورنغه قدر کیتوررگا اجتهاد ایتمدم ، عفتکنی بیلوب اوزمه زوج لیک ایچون
انتخاب ایدوب حتی که سرلریننی بوندن سول کشف ایدلچکم . وشک تب بیلر
ایتم . کوب شکرلر اولسون ، بوساعتنی کوررگاموفق اولدم . بوکوندن
سوگل بنم اختیلام سنده در ، بنی گوزل اخلاق موجهتجه تر بیده ایبرسن
و معیشت اصولتجه حایه هم قیلورسن . دنیا و اخرتک امیدم سنکدر . سنگ کبی
عفت ، کورگام خالق صاحبینه یار اولدیغم ایچون الله تعالی گائنا ایدوب شادلق من .
بوچو سنه لر مشقت چیکوب تحصیل ایثکان علملرم ، جهله سی لائق اورنمنی
بولدی . بواسته تعریف ایدلماز در جهده بیوک بر سعادتدر . عقلی صراف
قولینه دوشکان التوننی ضائع ایتماز . بوندن سوگل حاللر منی هم جناب الله ننگ
اوز مرهمتینه تابشردم . الله تعالی ننگ لطفی عام و احسانی ده مبنولدر . بزکا
بخت و هدایت نصیب ایتسون ! اولارحم الراهمن ننگ رحمت دگرزی
چیکسزدر ، عفت اهللرنی بر وقتده ضائع ایتماز . دنیا و اخرتده اگل بیوک
فضیلت و اولوغ کهالت « عفت » در . بقدی »

